

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної програми
012 «Дошкільна освіта»
Лизько Анастасія Владиславівна
Керівник доц. Казаннікова О.В.

Рецензент психологиня ЗДО № 10 санаторного типу
Херсонської міської ради
Завгородня О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	1
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування психологічної	5
1.1 Сутність понять «компетентність», «компетенція», «психологічна компетентність»	5
1.2. Особливості психічного й особистісного розвитку дітей дошкільного віку	15
1.3. Зміст психологічної компетентності дітей дошкільного віку.....	22
РОЗДІЛ 2. Прикладні аспекти формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку	38
2.1. Організація та зміст дослідження психологічної компетентності дошкільників	38
2.2. Аналіз результатів дослідження	46
2.3. Засоби формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку	55
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	79
Додаток А	79
Текст опитувальника «Експертні оцінки» (за О.В. Проценко).....	79
Додаток Б.....	81
Текст опитувальника «Емоційне благополуччя дитини» (за А.Захаровим)	81
Додаток В.....	82
Приклади занять програми формування психологічної.....	82
компетентності у дітей дошкільного віку	82
ВИСТУП	91

ВСТУП

Дитинство - найважливіша фаза в житті дитини, під час якої розвиваються фундаментальні навички, що значною мірою визначатимуть її подальший розвиток. Такі ключові характеристики, як пізнавальна активність, довіра до оточення, впевненість у собі, позитивне ставлення до інших людей, креативність і загальна життєва енергійність формуються саме в цей період життя. Однак ці характеристики та здібності розвиваються не лише через фізіологічне дозрівання, а є результатом процесу соціалізації, який вимагає специфічних форм взаємодії між дорослими та дітьми, а також спільної діяльності. Глиbokі зміни в сучасній системі освіти та зростаючі вимоги суспільства означають, що дошкільна освіта набуває все більшого значення. Існує широке розуміння того, що ранні етапи розвитку людини вважаються особливо важливими для формування особистості. Різноманітні законодавчі акти та рішення освітньої політики щодо дошкільної освіти, зокрема Закони України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» та Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, підкреслюють важливість розвитку дитини та сприяння формуванню важливих навичок і компетенцій, зокрема психологічної грамотності.

Психологічна компетентність та психологічна обізнаність є фундаментальними передумовами підвищення ефективності нинішньої дошкільної освіти. Ця компетентність сприяє збереженню та зміцненню психічного здоров'я дитини. Зважаючи на актуальність цієї теми, було обрано тему магістерської роботи «Формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку». Мета дослідження - теоретично проаналізувати та практично дослідити процеси, пов'язані з розвитком психологічної компетентності протягом дошкільного віку. Для досягнення поставленої перед нами мети були сформульовані наступні завдання:

Вивчити основні теоретичні та експериментальні підходи до дослідження розвитку психологічної компетентності в дошкільному віці.

Описати особливості психічного розвитку впродовж дошкільного віку.

Визначення показників та характеристик психологічної компетентності в дошкільному віці.

Проаналізувати сучасний рівень розвитку психологічної компетентності дітей дошкільного віку.

Проаналізувати та впровадити засоби формування психологічної компетентності в умовах дошкільного навчального закладу з метою перевірки їх ефективності. Предметом дослідження є психічний розвиток дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження - засоби формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку. Гіпотеза дослідження: формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку буде успішним, якщо дітям надається психологічна допомога, підтримується соціальне середовище в дошкільному закладі та впроваджуються спеціальні методики оптимізації психічного розвитку. Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на загальнотеоретичних положеннях психології про особистість та її розвиток (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, К. Платонов, С. Рубінштейн); а також на висновках щодо психічного та особистісного розвитку в дитячому віці (Л. Божович, Д. Венгер, Е. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк).

Для вирішення поставлених завдань використовувалися теоретичні методи: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових та емпіричних джерел, а також емпіричні методи дослідження (спостереження, анкетування, тестування) та статистичні оцінки. Емпіричною базою дослідження був Чорнобаївський НВК (відділ дошкільної освіти). У дослідженні взяли участь 18 дітей віком від 5 до 6 років, а також їхні батьки та вихователі. Практична значущість нашого дослідження полягає в тому, що

його отримані результати можуть бути використані як педагогами, так і батьками дітей з особливими потребами у своїй професійній діяльності. Результати дослідження були представлені у професійному контексті, зокрема на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти педагогічного факультету. Зміст дисертації опубліковано. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел із 70 позицій, а також трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 73 сторінки, з яких 51 - основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Сутність понять «компетентність», «компетенція», «психологічна компетентність»

Ключовим компонентом сучасної освітньої парадигми є впровадження підходу, що базується на навичках та орієнтований на особистість. Цей інноваційний підхід до освіти спрямований на подолання традиційного, абстрактного книжкового знання як центрального елементу освіти. Натомість він визнає, що справжні знання є індивідуальними і здобуваються через активний досвід і практику.

Компетентнісний підхід зосереджується на тому, щоб зробити дітей успішними у своїй діяльності та показати їм, як вони можуть розвивати індивідуальні дослідницькі навички в кожному виді діяльності. Кожен вид діяльності вимагає певної компетентності, але її неможливо визначити заздалегідь. Термін «компетентність» ширший за знання, навички та вміння і включає також мотиваційні, етичні, соціальні та поведінкові елементи [23, с.18-20].

Таке широке визначення компетентності значно ускладнює її вимірювання та оцінювання як результату освіти. Тому пропонується розділити компетентності на різні сфери.

- Когнітивна компетентність: самостійне здобуття знань з різних джерел інформації.
- Соціальна компетентність: розвиток соціальних навичок, розуміння соціальних ролей та орієнтація на етичні норми.
- Професійна компетентність: здатність до аналізу соціальних ситуацій, самооцінки та самоорганізації.

- Побутові навички: здоров'я, сімейне життя та міжособистісні стосунки.

- Культурно-дозвіллеві навички: вибір та використання можливостей для проведення дозвілля.

Зосереджуючись на цих сферах компетентності, стає зрозуміло, що освіта - це не лише передача знань, але й цілісний розвиток навичок і вмінь, необхідних для успішного і повноцінного життя.

У сфері освіти можна виділити такі основні групи компетентностей:

- самостійні компетентності: вони стосуються власної особистості та здатності діяти як активний суб'єкт життя;

- соціальні компетентності: вони стосуються взаємодії та спільного життя з іншими людьми;

- компетентності, пов'язані з діяльністю: до них відносяться всі форми та види людської діяльності.

Знання, навички, здібності та характеристики, які разом називаються «компетентностями», необхідні для кваліфікованого виконання певної діяльності. Ці елементи є будівельними блоками, з яких складається комплексна компетентність [4]. Для того, щоб описати компетентність у дитячому віці, важливо чітко визначити поняття «компетентність» і «компетенції». Компетентність - це усталена соціальна норма, а в контексті дитинства - це стандарт освітнього та соціального становлення дитини. Цей стандарт необхідний для виконання високоякісної продуктивної діяльності в певній галузі, що представляє собою соціально обумовлений результат. Компетенції ж - це внутрішні, потенційні та латентні психологічні утворення, які включають знання, уявлення, програми дій (алгоритми), системи цінностей і ставлення. Ці утворення згодом проявляються як індивідуальні компетенції.

Компетентність характеризується своєю специфікою, що дозволяє визначити пріоритетні напрямки для навчання [20]. Виділяють три групи і десять видів компетентностей:

1. Компетенції, що стосуються людини як особистості та суб'єкта діяльності і спілкування:

- здоров'язбережувальні компетентності: знання та дотримання норм здорового способу життя, а також свобода і відповідальність у виборі такого способу життя.

- ціннісні компетентності та смисложиттєва орієнтація у світі: цінності, пов'язані з існуванням, життям, культурою, наукою та виробництвом. Ці компетентності передбачають глибоке розуміння й усвідомлення етичних і моральних цінностей, які керують поведінкою людини, а також визнання важливості культури і науки для особистого та суспільного розвитку.

- інтеграційні компетентності: структурування знань, контекстуальне оновлення знань та розширення накопичених знань. Ці компетентності зосереджені на здатності організувати та ефективно застосовувати знання в різних контекстах.

- громадянські компетентності: знання та виконання прав і обов'язків громадянина, виховання свободи та відповідальності, розвиток впевненості в собі, самоповаги, громадянського обов'язку та гордості за національні символи. Ці компетентності охоплюють глибоке розуміння демократичних принципів, прав людини та громадянських обов'язків.

- навички самовдосконалення та саморегуляції: ці навички передбачають вміння визначати та виправляти власні помилки, підтримувати емоційну рівновагу та проактивно керувати власною поведінкою. Вони також включають вміння ставити та досягати особистих цілей, підтримувати мотивацію та демонструвати стійкість перед обличчям викликів.

- навички саморозвитку та саморефлексії: йдеться про здатність критично та конструктивно мислити про себе, визнавати свої сильні та слабкі сторони, а також брати участь у безперервному процесі особистісного зростання та вдосконалення.

2. Навички, пов'язані з соціальною взаємодією особистості та соціальної сфери:

- навички соціальної взаємодії: навички взаємодії з різними групами, такими як суспільство, громади, команди, сім'ї, друзі та партнери. Сюди входять стратегії управління конфліктами та їх вирішення, співпраця, толерантність, а також повага та прийняття інших.

- комунікативні навички: володіння усною та письмовою комунікацією, а також вміння вести ефективний діалог і монолог. Збереження та підтримка традицій, дотримання етикету та міжкультурної комунікації також є важливими аспектами.

Ці навички мають вирішальне значення для успішного орієнтування в різноманітних соціальних і професійних контекстах, сприяння ефективній взаємодії та чіткій комунікації, що є необхідною умовою для встановлення позитивних стосунків і досягнення особистих і професійних цілей.

3. Уміння, пов'язані з діяльністю людини:

- когнітивні вміння: вміння визначати та розв'язувати пізнавальні завдання, використовувати нестандартні рішення, ефективно долати проблемні ситуації; розвиток продуктивного та репродуктивного мислення; дослідницька та інтелектуальна активність, спрямована на аналіз та створення нових знань.

- діяльнісні вміння: вміння, пов'язані з участю в різних видах діяльності, включаючи гру, навчання і працю; використання інструментів і засобів для досягнення цілей; вміння планувати, проектувати, моделювати і прогнозувати діяльність; вміння переходити від одного виду діяльності до іншого і гнучко адаптуватися до нових умов.

- компетенції інформаційних технологій: приймання, перероблення інформації, перетворення інформації, масмедійні, мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність, володіння електронною, інтернет-технологією.

Розвиток навичок веде до набуття компетентності, яка, на відміну від навичок, відображає особистісні характеристики та ставлення людини до об'єкта її діяльності. Таким чином, компетентність - це набута якість особистості, яка сприяє успішній соціалізації та інтеграції в сучасне суспільство. Важливо зазначити, що компетентність не є простою сукупністю знань, умінь і навичок; її не можна «вивчити» або освоїти як конкретний набір умінь. Однак вона формується в процесі оволодіння певною діяльністю і проявляється через успішне виконання цієї діяльності [23, с. 18-24]. Термін «компетенція» має вужче значення порівняно з «відповідальністю» або «юрисдикцією» і стосується винятково певних видів діяльності. Він описує сукупність знань і навичок, необхідних для їх успішного виконання. Компетенція формується з окремих елементів, але ці поняття не слід плутати, бо вони не ідентичні. Основним об'єднувальним критерієм розглядуваних понять є діяльність як фундаментальний простір людського буття. На відміну від умінь, які часто обмежуються конкретними ситуаціями, компетенції володіють універсальністю, даючи змогу людині адаптуватися до умов, що змінюються, і розв'язувати нові завдання. Вони також принципово відрізняються від навичок тим, що завжди передбачають усвідомленість і рефлексію. Компетенції дають змогу не тільки успішно діяти у звичній обстановці, а й знаходити нестандартні рішення в ситуаціях невизначеності. Таким чином, компетенція - це не просто набір дій, а цілісний процес, через який людина вступає в активну взаємодію зі світом, трансформуючи як себе, так і навколишню дійсність. Отже, Без відповідних знань, умінь і навичок неможливо розвинути компетентності, які є не самоціллю, а інструментом для досягнення конкретних цілей у певному виді діяльності [23, с. 18-24].

Класифікація компетенцій. У європейських країнах компетенції поділяють на:

- ключові (key skills);
- активні (core skills);

- основні (base skills).

Основними ключовими компетенціями, які стають невід'ємною частиною сучасного життя, є: робота з числами, комунікація, використання жестових систем, самоосвіта та самопрезентація, робота в команді та вирішення проблем. Важливо усвідомлювати, що універсальні людські компетенції, такі як робота з інформацією, комунікація та вміння користуватися жестовою мовою, невіддільні від будь-якої діяльності. Ці компетенції дозволяють людям не тільки ефективно функціонувати в умовах змін, але й адаптуватися до нових викликів, які ставить перед ними сучасне суспільство. Важливою частиною цих компетенцій є здатність свідомо застосовувати набуті знання та навички для виконання складних завдань у різних умовах. Таким чином, ці компетентності стають інструментом для вирішення проблем, що виникають у професійній та повсякденній діяльності. Щодо психологічних компетентностей, то вони були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема О. Алфьорова, І. Демідова, В. Дружиніної, М. Холодної та Н. Яковлева. Зокрема, М. Холодна підкреслює, що психологічна компетентність - це особливий тип організації специфічних знань, який уможливорює ефективне прийняття рішень у певній сфері діяльності. Це означає, що психологічна компетентність є не лише важливим аспектом професійної діяльності, а й життєво необхідною для кожної людини [1, с.189].

Психологічна компетентність є фундаментальною для ефективної міжособистісної комунікації, оскільки її успішний розвиток значною мірою залежить від глибокого та достовірного знання внутрішнього світу іншої людини, а також від вміння будувати відповідну поведінку на основі цього розуміння. Цю компетентність можна розділити на дві основні частини: інтелектуальну або когнітивну, яка стосується розуміння та аналізу психологічної інформації, і практичну або дієву, яка передбачає застосування цих знань у реальних ситуаціях. Структура психологічної компетентності

включає кілька основних компонентів, які дозволяють інтегрувати як теоретичні, так і практичні аспекти людської взаємодії:

- когнітивний: стосується рівня інтелектуального розвитку, адекватного розуміння свого внутрішнього світу, особистісних та індивідуальних якостей; включає розвинений соціальний інтелект, креативність та схильність до соціальної творчості.

- рефлексивно-перцептивний: включає здатність до спостережливості, уважність до інших, психологічну проникливість, вміння правильно сприймати себе, здатність до прогнозування та ідентифікації.

- афективний: включає чутливість до людей і розвинену емпатію, багатство та ефективність емоційних переживань, емоційну стійкість, доброзичливість, почуття власної гідності та почуття гумору.

- комунікативна: означає здатність взаємодіяти та співпрацювати в суспільстві, ефективно спілкуватися з різними людьми, отримувати та передавати інформацію у відповідний спосіб, а також логічно, обґрунтовано та зрозуміло висловлювати свої думки разом з відповідною мовленнєвою культурою.

- регуляція: передбачає адаптивність, саморегуляцію поведінки та діяльності, самоконтроль, здатність керувати психічними та інтелектуальними станами, моральну саморегуляцію, стійкість до зовнішнього тиску, здатність зберігати безперервну активність в умовах фізичних та психічних навантажень.

- ціннісні орієнтації: включає дотримання соціальних норм і цінностей, турботу про інших, толерантність, гуманність, порядність, справедливість, відповідальність, моральність і самоповагу.

Психологічні компетенції - це своєрідний особистісний інструмент, який дозволяє ефективно вирішувати різноманітні проблеми, що виникають у процесі взаємодії з навколишнім світом, іншими людьми та самим собою. Ці психологічні навички мають універсальний характер [23,с.18-24]. Отже,

компетентність - це усвідомлена на особистісному рівні система знань, умінь і навичок, яка стає частиною суб'єктивного досвіду, набуває особистісного смислу і має широку сферу застосування. Вона може бути використана в різних видах діяльності та для вирішення життєвих проблем. Компетентність можна визначити як специфічну здатність, необхідну для успішного виконання певної діяльності в певній галузі. Вона має цілісний характер і тісно пов'язана з потребами особистості.

Психологічна компетентність визначається як специфічний спосіб організації предметних знань, що дає можливість приймати ефективні рішення у певній сфері діяльності. Це не тільки інструмент, а й важливий елемент розвитку особистості для вирішення різноманітних проблем, які виникають при взаємодії зі світом, іншими людьми та самим собою. Слід зазначити, що психологічні компетентності мають універсальний характер, оскільки здатні адаптуватися до різних обставин і ситуацій, даючи особистості можливість гнучко реагувати на зміни та розвиток у різних сферах. Ці компетенції є основою для ефективної комунікації, розуміння соціальних процесів та самоорганізації, що, в свою чергу, забезпечує успіх в особистій взаємодії та професійній діяльності. Таким чином, психологічна компетентність - це не лише набір навичок, а й сукупність знань, які дозволяють людині не лише функціонувати в суспільстві, а й активно впливати на його розвиток.

1.2. Особливості психічного й особистісного розвитку дітей дошкільного віку

Дитинство - це критичний період, під час якого формуються когнітивні, емоційні та соціальні навички, що визначатимуть майбутнє дитини. У цей період діти вчаться взаємодіяти з навколишнім середовищем і формують основні поведінкові моделі та емоційні реакції. Якість сімейного та соціального оточення, а також емоційна підтримка є важливими для розвитку.

Дошкільний період має вирішальне значення для когнітивного розвитку: діти набувають нових обов'язків, вчаться самостійно виконувати інструкції та встановлюють соціальні зв'язки з однолітками, що зміцнює їхню соціалізацію та емпатію. Основною потребою дитини дошкільного віку є участь у житті дорослих і прагнення до незалежності. Водночас дитина стикається з обмеженістю власних можливостей, що створює протиріччя між бажанням бути схожим на дорослого і фактичною нездатністю виконувати багато завдань. Цю потребу задовольняє рольова гра, яка дозволяє дітям у доступній формі засвоювати дорослі ролі та обов'язки, сприяючи таким чином їхньому соціальному та емоційному розвитку [62,с.245]. Гра, як за своїм походженням, так і за змістом, є соціальним явищем, що відображає розвиток суспільства та його культури. Це особлива форма взаємодії дитини з соціальним оточенням і спосіб пізнання світу. Гра стає основним видом діяльності на етапі дошкільного дитинства не тільки тому, що вона займає значну частину часу, але й тому, що вона породжує глибокі та якісні зміни в психічному розвитку. У цьому сенсі рольова гра є найбільш релевантною, оскільки дозволяє дітям брати на себе і досліджувати різні ролі, ототожнюючи свої дії з діями дорослих, які слугують зразками для наслідування. Це ототожнення є не лише об'єктивним, але й суб'єктивним, оскільки діти засвоюють характеристики та поведінку дорослих, що впливає на їхній власний розвиток та розуміння світу. [46, с.155-157].

Рольова гра має соціально обумовлений характер, оскільки в ній дитина діє під прямим чи опосередкованим впливом дорослого. У цьому типі гри мотивації дитини пов'язані зі змістом діяльності, а це означає, що вона зосереджена не стільки на кінцевому результаті, скільки на самому процесі гри. Завдяки цьому досвіду дитина активно досліджує поставлену мету, застосовуючи на практиці своє вміння маніпулювати предметами, ефективно спілкуватися та налагоджувати стосунки з однолітками. Така взаємодія сприяє

ефективності гри, що виражається в когнітивних, емоційних і соціальних здобутках, які дитина отримує під час діяльності.

Гра завжди будується за певними правилами, які виникають у процесі ігрової діяльності без необхідності формально встановлювати умовності, наприклад, перейменовувати об'єкти. Ці правила виникають під час розвитку самої гри, керуючи взаємодією та поведінкою учасників. Серед різних видів гри найбільш репрезентативною на дошкільному етапі є рольова гра, в якій дитина бере на себе різні ролі і слідує тим правилам, які ці ролі передбачають, що дозволяє їй досліджувати і практикувати різні соціальні динаміки [16, с. 176].

Специфічні можливості психічного розвитку в дошкільному віці проявляються не тільки через гру, але й через інші ключові види діяльності, такі як вербальне спілкування, образотворча, музична, трудова та навчальна діяльність. Про їхню актуальність свідчить, з одного боку, привабливість для дітей, а з іншого - різноманітність завдань, що мають універсальну цінність і пов'язані з багатьма аспектами людського життя і діяльності.

У формуванні особистості дитини психологи відзначають фундаментальне значення нейророзвивальних процесів, які відбуваються на етапі дошкільного дитинства. Ці процеси, які відбуваються в контексті ігрової діяльності, мають вирішальне значення для цілісного розвитку дитини та відіграють значну роль у формуванні її ідентичності та особистісних характеристик [12, с.124].

Дошкільний вік – це період реального формування особистості дитини, що тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки. На ці аспекти значною мірою впливає соціальне оточення дитини, зокрема характер її стосунків з дорослими, які її оточують. Починаючи відокремлюватися від батьків, діти стають незалежними особистостями, але їхня поведінка залишається орієнтованою на дорослих, які виступають у ролі зразків для наслідування. Ключовим

чинником у засвоєнні моделей поведінки є те, як авторитетні для дитини особи оцінюють інших людей, а також персонажів казок, фільмів, розповідей тощо [24,с.187].

З розвитком довільності психічних процесів діти отримують змогу усвідомлювати свої дії, що закладає основу для саморегуляції. У процесі спільної гри, виконуючи різні завдання, діти порівнюють свої досягнення з успіхами однолітків, оцінюючи не лише результати своєї праці, а й свої власні здібності. Ця динаміка допомагає їм навчитися контролювати себе та встановлювати конкретні вимоги до власної поведінки.

Самооцінка дитини щодо своїх дій, навичок і якостей значною мірою формується під впливом думок дорослих. З віком об'єктивність таких самооцінок зазвичай зростає. Прагнення дитини до самоствердження проявляється спочатку в її бажанні бути визнаною дорослими, потім поширюється на пошук схвалення з боку однолітків і, нарешті, зосереджується на власному сприйнятті себе [17, с.45].

Дошкільний вік є вирішальним періодом для розвитку характеру дитини, під час якого відбувається активний процес соціалізації. Спілкування з людьми, які оточують дитину, особливо з найближчими дорослими, відіграє фундаментальну роль у цьому формуванні. Те, як ці дорослі взаємодіють з дитиною, впливатиме на те, як вона поводитиметься з власними дітьми в майбутньому, коли створить власну сім'ю.

У цьому контексті риси характеру починають формуватися через особистий досвід, а потім з'являються риси, пов'язані з роботою та відповідальністю. Як правило, риси, які отримують стабільно позитивні оцінки, мають властивість закріплюватися в особистості дитини. Формування характеру нерозривно пов'язане з активною участю дитини в повсякденному житті. Крім того, риси характеру в дитинстві опосередковуються сприйняттям дитиною дорослих, які її оточують, керують її діями та рішеннями. Це стає основою для її особистісного розвитку, оскільки закладає механізми, які

дозволять їй регулювати свою поведінку та адаптуватися до навколишнього середовища [35, 86]. Таким чином, дошкільне дитинство - це унікальний період у психічному розвитку дитини, який закладає фундамент для її майбутнього всебічного розвитку. Можливості психічного зростання на цьому етапі реалізуються через участь у різноманітних видах діяльності, таких як гра, вербальне спілкування, образотворче мистецтво, музика, праця та навчальна діяльність, які є фундаментальними для розвитку дошкільників.

Основна потреба дошкільника - бути залученим до життя та діяльності дорослих. Однак їхня здатність повністю інтегруватися у світ дорослих обмежена, що створює суперечність між бажанням наслідувати дорослих і неможливістю це зробити. Це відображає складність соціальної ситуації, в якій перебувають діти на цьому етапі.

Єдиним видом діяльності, який може допомогти вирішити це протиріччя, є рольова гра. Цей вид гри стає найважливішою формою соціальної взаємодії, що дозволяє дитині пізнавати навколишній світ і задовольняти свої пізнавальні, соціальні, моральні та естетичні потреби.

У період дошкільного дитинства відбувається справжній процес становлення особистості, який тісно пов'язаний з розвитком афективно-вольової сфери дитини, формуванням її інтересів і мотивів поведінки, що відбувається переважно під впливом її стосунків з дорослими.

У цьому контексті встановлюється ієрархія мотивів, де організація і впорядкування мотивів пов'язані з вольовими зусиллями, необхідними для досягнення емоційно привабливих цілей. У міру розвитку довільності психічних процесів полегшується усвідомлення, що має важливе значення для саморегуляції. Так само інтенсивно формується самооцінка і характер дитини, опосередковані судженнями і поведінкою дорослих, які її оточують.

1.3. Зміст психологічної компетентності дітей дошкільного віку

Ключовою особливістю сучасної освіти є акцент на вільний розвиток, творчість, самостійність і мобільність учасників навчального процесу.

Сьогодні перед навчальними закладами стоїть завдання не лише надати дітям певні знання та навички, а й виховати особистість, здатну творчо мислити, приймати рішення та адаптуватися до різних умов. Основним завданням навчальних закладів є підготовка компетентних особистостей, здатних знаходити ефективні рішення в конкретних ситуаціях. Тому психологічна компетентність є необхідною умовою підвищення ефективності сучасної дошкільної освіти, оскільки сприяє збереженню та зміцненню психічного здоров'я дітей. Психічне здоров'я дитини - це показник її психологічного благополуччя, що відображає здатність ефективно регулювати свою поведінку і вчинки відповідно до загальноприйнятих норм і стандартів та активно розвиватися як особистість. Важливо пам'ятати, що для кожного вікового етапу розвитку існують свої критерії психічного здоров'я, які визначають рівень психологічної компетентності. Особливо в дошкільному віці важливо говорити про стандарти психічного здоров'я, які характеризують дитину як активну частину власного розвитку. Розуміння специфіки та особливостей психічного здоров'я дітей дошкільного віку дозволяє окреслити показники психологічної компетентності, які є визначальними для становлення їхньої особистості. Таким чином, фокус на психічному здоров'ї дітей у цьому віці відкриває нові горизонти для оцінки їхнього розвитку, враховуючи не лише поведінкові аспекти, а й внутрішні механізми, що сприяють їхній самореалізації в соціальному середовищі [48, с.26].

Виокремлюють характеристики психологічної компетентності в дошкільному віці залежно від виду прояву:

- психічних процесів:
  - адекватність психічного відображення;
  - адекватність сприймання дитиною самої себе;
  - здатність до концентрації уваги на предметі;
  - здатність до утримання інформації;
  - критичність мислення;

- креативність;
- психічних станів:
  - емоційна стійкість;
  - зрілість почуттів;
  - стримування негативних емоцій;
  - вільний, природний прояв почуттів та емоцій;
  - здатність радіти;
  - звичне (оптимальне) почуття;
- властивостей особистості:
  - впевненість у собі;
  - самоповага;
  - незалежність;
  - урівноваженість;
  - оптимізм;
  - активність;
  - працелюбність;
  - довільність;
  - самоконтроль;
  - адекватна самооцінка;
  - рівень домагань.

На основі цих характеристик можна виокремити основні складові психологічної компетентності: соціальну компетентність, когнітивну та комунікативну компетентність і мовну компетентність. Соціальна компетентність включає в себе формування, усвідомлення та закріплення в поведінці соціальних і моральних цінностей та почуттів по відношенню до інших людей. У дітей дошкільного віку активно формується образ «Я», який включає глибоке усвідомлення своєї особистості, фізичних особливостей, індивідуальних рис, здібностей і досягнень. У цей період у дітей розвивається та усвідомлюється самоповага та самооцінка, що дає їм змогу контролювати

та регулювати свої дії та ставлення до інших. Діти активно створюють ієрархію мотивацій і починають свідомо обирати власні вчинки. Вони поступово усвідомлюють своє місце в системі міжособистісних стосунків і розвивають уміння вербально виражати свої емоції, настрої та почуття.

З розвитком самосвідомості у дошкільнят починає формуватися розуміння інших людей. Діти активно цікавляться почуттями та соціальними стосунками, намагаються обговорювати події, що відбулися в житті їхніх близьких, а також те, що може статися в майбутньому. Вони намагаються зрозуміти важливі категорії, що формують їхній світогляд, такі як добро і зло, правда і брехня, співчуття і байдужість, сміливість і боягузтво, альтруїзм і егоїзм, ввічливість і грубість. Розвиток соціальної поведінки також інтенсивно відбувається в дошкільному віці. Залучення дітей до групових ігор, в яких вони намагаються отримати визнання і стати лідерами, сприяє розвитку просоціальних навичок, оскільки саме такий тип поведінки високо цінується однолітками. Діти позитивно реагують на тих, хто проявляє доброту, готовий допомагати іншим і ділитися своїми ресурсами. Вони швидко розуміють важливість цих особистісних якостей і намагаються наслідувати їх у стосунках з друзями. Багато дітей у цьому віці демонструють явні ознаки розвиненого альтруїзму в групових іграх, що свідчить про зростаючу соціальну свідомість і бажання допомагати іншим [2,13,23,48,52]. У процесі формування у дошкільників мотивації до соціальної поведінки чітко простежується зв'язок між просоціальною поведінкою та емпатією. Слід зазначити, що дітям дошкільного віку часто притаманна невідповідність між думками, почуттями та вчинками. Вони ще не здатні здійснювати свідомі та цілеспрямовані дії, що викликає певний дисонанс між тим, що вони відчувають і думають, і тим, як вони поведуться в реальному житті. Це пояснюється тим, що діти не завжди знають, як поводитися в різних ситуаціях, оскільки не мають життєвого досвіду. Розвиток соціальної поведінки у дітей залежить від їхньої допитливості, інтересу до ігор, а також від соціальних мотивацій, таких як

прагнення до влади, прагнення до успіху і визнання. Важливу роль у формуванні соціальної поведінки відіграють також очікування батьків та їхня оцінка досягнень дитини. Якщо батьки недооцінюють здібності дитини або мають неадекватні очікування, це може мати негативний вплив на її соціальну поведінку. Тому розуміння впливу сімейного оточення на розвиток соціальної поведінки дітей є надзвичайно важливим для їхнього зростання та розвитку як особистостей [2,с.34].

Більшість дітей дошкільного віку починають усвідомлювати свої успіхи та невдачі в діяльності, що супроводжується відповідними реакціями з їхнього боку. У цей період можна спостерігати перші ознаки самооцінки, які зазвичай з'являються після успіху в певній діяльності. Коли дитина порівнює свої результати з результатами аналогічної діяльності інших дітей, вона вчиться точніше оцінювати власні здібності та потенціал.

Діти дошкільного віку вже активно орієнтуються на дотримання соціальних норм поведінки, які є етичними та моральними. Вони не тільки готові виявляти повагу та розуміння до інших, але й очікують того ж від людей, які їх оточують. Така взаємодія закладає основу для здорових міжособистісних стосунків, які впливають на їхній подальший соціальний розвиток. Розуміння цих норм і цінностей є важливим етапом у розвитку особистості дитини, оскільки допомагає їй ефективно взаємодіяти зі світом і людьми, які її оточують [52,с.35].

Когнітивна компетентність дитини відіграє ключову роль у формуванні її здатності усвідомлено орієнтуватися в навколишньому середовищі. У цьому контексті дитина продовжує активно засвоювати тематичні, просторові та часові зв'язки, які забезпечують їй впевненість у своїх знаннях про навколишній світ. Розуміючи основні ознаки та фундаментальні властивості явищ, дитина здатна робити жанрові та узагальнені узагальнення, що є важливими кроками в її когнітивному розвитку. Крім того, на цьому етапі розвитку діти активно встановлюють зв'язки різного ступеня складності, що

включають структурно-функціональні, причинно-наслідкові, часові та просторові відношення. Вони здатні узагальнювати ці зв'язки і взаємозалежності, що свідчить про високий рівень пізнавальної активності. Отже, когнітивна компетентність означає досягнення адекватного рівня розвитку психічних пізнавальних процесів, що є необхідною умовою для подальшого навчання та соціалізації дитини [40, с. 36]. За Жаном Піаже, стадія когнітивного розвитку дітей у віці від 2 до 7 років називається передопераційною. На цій стадії діти не мають уявлення про зворотність і не розуміють принципу збереження об'єму. Наприклад, коли вони наливають воду або змінюють форму пластиліну, вони можуть думати, що змінюється об'єм. Експериментуючи з кульками пластиліну, діти бачать, що одна з них розтягується в «ковбаску» і взагалі думають, що два об'єми вже різні. Лише після семи років діти починають розуміти, що форма не впливає на об'єм матеріалу. На доопераційному етапі діти зосереджуються на зовнішньому вигляді предметів, що виходить за межі розуміння ваги чи маси [46, с. 133]. Те, що дитина покладається на зорові враження, видно з експерименту з кількісною поведінкою. Якщо два ряди жетонів розташовані паралельно, один навпроти одного, дитина правильно відповідає, що в цих рядах однакова кількість жетонів. Якщо жетони з одного ряду скласти разом у стовпчик, п'ятирічна дитина скаже, що в правому ряду жетонів більше, навіть якщо жоден з них не був прибраний. Візуальне враження довгого ряду жетонів перебиває кількісну рівність, яка була очевидною, коли жетони були розміщені в ряд одна проти одної. На противагу цьому, 7-річна дитина вважає, що якщо кількість предметів була рівною до цього, то вона повинна залишитися рівною і надалі. У цьому віці кількісна рівність стає важливішою за візуальне враження. Ще однією фундаментальною характеристикою доопераційної стадії розвитку дитини, за Піаже, є егоцентризм. Діти на доопераційній стадії розвитку не знають про інші точки зору, окрім власної: вони вважають, що всі інші сприймають навколишній світ так само, як і вони.

Щоб продемонструвати це, Піаже розробив «завдання трьох гірок». Дитині дозволяється ходити навколо столу з трьома гірками різної висоти. Коли дитина сідає на один бік столу, на інший бік столу в різні місця кладуть ляльку (так, щоб лялька бачила три гірки не так, як дитина). Дитину просять вибрати картинку, яка відповідає тому, що бачить лялька. Діти у віці до 6-7 років вибирають картинку, яка відповідає їх власному баченню трьох гірок. Піаже вважав, що егоцентризм пояснюється ригідністю мислення на доопераційному етапі. Оскільки маленькі діти не можуть оцінити інші точки зору, окрім власної, вони не здатні переглянути свої схеми, щоб врахувати зміни в навколишньому середовищі. Це призводить до нездатності виконувати зворотні операції або враховувати збереження кількості [62, с.41-47].

Діти дошкільного віку поступово оволодівають мисленнєвою діяльністю та операціями, пов'язаними з вирішенням пізнавальних та особистісних завдань. У цей період розвивається внутрішнє, особистісне життя дитини, яке спочатку розвивається в когнітивній сфері, а пізніше включає в себе емоційно-мотиваційний аспект. Пізнавальні процеси дитини характеризуються синтезом зовнішньої і внутрішньої активності, які об'єднуються в єдину інтелектуальну діяльність.

Цей синтез проявляється в різних формах: у сприйнятті - через перцептивну діяльність; в увазі - через здатність регулювати і контролювати зовнішній і внутрішній плани дій; в пам'яті - через поєднання зовнішнього і внутрішнього структурування матеріалу при запам'ятовуванні і відтворенні. Щодо мислення, то воно передбачає інтеграцію наочно-дієвих, наочно-образних і словесно-логічних способів розв'язання практичних завдань в один цілісний процес [54, с.56].

Спілкування є ключовим фактором психічного розвитку дитини дошкільного віку. Без взаємодії з іншими людьми неможливе формування специфічних людських психічних функцій і розвиток особистості. Аналізуючи спілкування дітей дошкільного віку, можна виділити дві основні

лінії: «дитина-дорослий» і «дитина-дитина». Відносини між дитиною і дорослим відіграють центральну роль у формуванні ставлення дитини до навколишнього світу і є джерелом її психічного розвитку. Дорослі виступають носіями соціальних норм, моделей і правил, які прийняті в суспільстві. Однак зростання дитини супроводжується зростаючою потребою в самостійності, творчості та самопізнанні, яку вона прагне реалізувати у спілкуванні з однолітками і розглядає їх як рівноправних партнерів [42].

Мова є основним засобом спілкування, особливо через мовлення, яке розвивається відповідно до стадії мовного розвитку дитини. У дошкільному віці мова важлива для спілкування, мислення та навчання, коли засвоюються всі аспекти мови та вдосконалюються її функції. Для того, щоб зробити мовлення відповідним до ситуації, дитина вивчає правила мови, моделюючи та наслідуючи дорослих. Комунікативні навички розвиваються через діалог, активний словниковий запас і вміння будувати складні висловлювання, що стимулює інтелектуальні процеси. Розвивається планування мовлення, вміння розуміти літературу та слідувати інструкціям, усвідомлення різних видів мовленнєвої діяльності. У цей період вони не тільки активно оволодівають мовленням, а й самостійно створюють нові слова. Завершується процес фонематичного розвитку, що закладає фундамент для подальшого оволодіння грамотою [4,с.13-16].

Для комплексного аналізу комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини необхідно визначити рівень її когнітивної компетентності. Саме когнітивна компетентність є ключовим фактором, що впливає на здатність ефективно спілкуватися за допомогою мовлення. Достатній рівень розвитку цієї компетенції значно підвищує ймовірність досягнення бажаного результату в спілкуванні, зокрема взаєморозуміння між співрозмовниками.

Аналізуючи психологічні компетенції дітей дошкільного віку, слід звернути увагу на емоційну та волюву сфери. Емоційна потреба в любові та почутті безпеки займає центральне місце серед базових потреб дітей,

незалежно від їхнього віку. Якщо ця потреба не задовольняється належним чином, це може призвести до розвитку негативних психологічних станів. У міру накопичення негативного досвіду психічне здоров'я дитини може погіршуватися, що проявляється у втраті здатності відчувати радість, хвилювання та впевненість. Натомість можуть з'явитися такі негативні емоції, як пильність, тривога і страх, а також порушення сну і загальний неспокій. Все це призводить до емоційного дискомфорту, який може суттєво вплинути на якість життя дитини. Тому вміння регулювати свої емоційні стани та процеси є надзвичайно важливим для дошкільнят. Це вміння допомагає дітям знаходити адекватні способи зняття стресу та адаптуватися до різних життєвих ситуацій. Розвиток цієї компетентності має важливе значення для емоційного благополуччя та формування здорової особистості [58,с.46].

Розширення знань про емоційні стани людей, які є актуальними в комунікативних ситуаціях, сприяє формуванню узагальнених моральних понять. На основі цих узагальнень діти можуть робити висновки про моральні якості людей, що є важливим для формування їхніх ціннісних орієнтацій. Це, в свою чергу, дозволяє дітям передбачати подальший розвиток подій у комунікативних ситуаціях. Тому важливо, щоб дитина мала відповідний віку рівень емоційно-вольового розвитку. Слід підкреслити, що розвиток особистості дошкільника базується на емоційній та вольовій сферах. Далі ми розглянемо специфіку волі та емоцій дітей у цьому віці [18с.62].

Дитина дошкільного віку вже здатна самостійно визначати мету своїх ігор та інших видів діяльності та обґрунтовувати свій вибір. Важливу роль у цьому процесі відіграють мотиви. Вікова впорядкованість мотивів надає поведінці дитини певну спрямованість і стійкість. Компетентність дитини формується не лише її безпосередніми бажаннями, а й правилами поведінки та нормами взаємодії з іншими людьми. У цьому віці дитина вже повинна вміти робити усвідомлений моральний вибір. Старші дошкільнята (5-6 років) здатні планувати свої дії заздалегідь: спираючись на інструкції, зразки або власні

уявлення, вони вміють аналізувати ситуацію і наявні умови, а потім використовувати засоби для досягнення поставлених цілей. Діти також здатні свідомо регулювати свою поведінку: коригувати дії відповідно до інструкції або зразка, порівнювати результати з планом, помічати свої помилки і самостійно їх виправляти. Якщо необхідно внести корективи в план, вони можуть обґрунтувати ці зміни. Це свідчить про те, що у дитини розвивається довільна поведінка, яка є важливим досягненням дошкільного віку і невід'ємною складовою психологічної компетентності [29].

Паралельно з розвитком здатності контролювати свою поведінку у дітей розвивається також здатність мобілізувати вольові зусилля для досягнення поставленої мети. Стійкість поведінки дошкільника, особливо в старшому віці, проявляється в активному ставленні до поставленої мети, ініціативності в способах її досягнення та наполегливому пошуку рішень навіть у складних ситуаціях. Дитина ретельно дотримується обраного способу, інструкцій чи правил, докладає зусиль протягом тривалого часу і досягає бажаного результату самостійно або за підтримки дорослого [37,с.46]. Вольова поведінка дитини дошкільного віку може суттєво відрізнитися залежно від того, чи займається вона пізнавальною діяльністю, чи виконує завдання, що потребують фізичних зусиль. Особливості вольової поведінки визначаються тим, як дитина проявляє свої вольові якості в різних сферах діяльності. Емоції супроводжують життя дошкільника і є не тільки фоном для всіх його дій, а й важливим чинником, який може сприяти або гальмувати психічний розвиток. У цьому віці дитина повинна вміти називати і розпізнавати основні емоції, такі як радість, страх, гнів, смуток, сором, образа і цікавість. Важливо, щоб вона могла встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями і своїми почуттями, а також розуміти вираження почуттів через міміку, позу і жести. Це можна зробити, розглядаючи емоційні ситуації на малюнках і пов'язуючи відповідні емоційні образи зі словесними описами життєвих ситуацій [53,с.67]. Дошкільник здатен вербалізувати власні емоції, адекватно реагувати

на різні емоційно напружені ситуації, запобігати негативним емоціям або знаходити безпечний вихід з них, співвідносити форму емоційної реакції з її наслідками для оточення, а також має здатність до емоційного прогнозування. Просоціальна поведінка дошкільника стимулюється емпатією. У спілкуванні дитина використовує назви основних моральних, інтелектуальних та естетичних почуттів. Кожна діяльність є емоційно насиченою. Переживання узагальнюються, усвідомлюються, стають глибшими та складнішими. Дошкільник вчиться безконфліктно взаємодіяти з однолітками. З розвитком гри у дитини формується така риса характеру, як конформізм. Ця риса характеру виникає через необхідність враховувати інтереси інших та узгоджувати власні бажання та інтереси з інтересами більшості. Ця риса зникає, коли дитина йде до школи і вчиться відстоювати власну точку зору. У дитини дошкільного віку розвивається самооцінка, самоповага та впевненість у собі. Емоційно здоровий дошкільник щасливий, чесний і довірливий. Переважання негативних емоцій у дошкільному віці свідчить про проблеми в розвитку дитини або в її соціальному оточенні. Негативні переживання дитини в цьому віці можуть свідчити про розвиток невротичної особистості [5,с.44].

Отже, психологічна компетентність дитини дошкільного віку - це знання та розуміння власної особистості, вміння вирішувати проблеми та звертатися за допомогою до авторитетних дорослих. Це вміння знаходити шляхи подолання негативних почуттів і станів. Психологічна компетентність складається з кількох важливих компонентів, серед яких соціальна, когнітивна, комунікативна та мовна компетентність. Соціальна компетентність передбачає формування, усвідомлення та закріплення ціннісних орієнтацій і почуттів у поведінці щодо взаємодії з іншими людьми. Пізнавальна компетентність означає достатній рівень розвитку пізнавальних процесів, які дають змогу дитині орієнтуватися у фактичних, просторових і часових зв'язках навколишнього світу, знати найважливіші ознаки та характеристики різних явищ. Комунікативно-мовленнєва компетенція

стосується розвитку мови та здатності до спілкування. Вона виражається в умінні орієнтуватися в ситуації взаємодії, аналізувати просторово-часову динаміку, адекватно взаємодіяти з іншими, правильно розуміти невербальні сигнали співрозмовника і адаптувати свою мовну поведінку до адресата. Важливо також, щоб дитина вміла лінгвістично правильно формулювати свої думки відповідно до норм мови.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та зміст дослідження психологічної компетентності дошкільників

На базі Чорнобаївського навчально-виховного комплексу (відділення дітей дошкільного віку) було проведено емпіричне дослідження з метою оцінки рівня психологічної компетентності дітей дошкільного віку. У дослідженні взяли участь 18 дітей віком від 4,5 до 5,5 років, з них 8 дівчаток та 10 хлопчиків. Оскільки діти цього віку ще не здатні об'єктивно оцінювати власний стан і можливості, до дослідження були залучені дорослі - вихователі та батьки дітей.

Дослідження проводилося у три етапи протягом 2023-2024 років. На першому етапі дослідження (жовтень-грудень 2023 року) було здійснено теоретичний аналіз проблеми, аналіз існуючих емпіричних досліджень та розроблено комплекс діагностичного інструментарію. На другому етапі дослідження (березень - травень 2024 року) було визначено групу учасників, проведено підтверджувальну діагностику та проаналізовано отримані результати. На останньому етапі (вересень-листопад 2024 р.): було впроваджено програму «Психологічна компетентність дітей дошкільного віку» та проведено контрольну діагностику з метою оцінки ефективності програми.

Психологічна компетентність є важливою характеристикою психічного та загального розвитку дитини. Психологічна компетентність не лише сприяє особистісному зростанню, але й відіграє вирішальну роль у збереженні та зміцненні психічного здоров'я дитини. Елементи, що складають психологічну компетентність, включають соціальні характеристики розвитку дитини, рівень її інтелектуального розвитку, а також здатність дитини спілкуватися та виражати себе вербально.

Одним із головних показників психологічної компетентності дітей дошкільного віку є їхня здатність до самооцінювання, що відображає рівень їхньої самосвідомості. Крім того, емоційне благополуччя дитини є ще одним важливим компонентом цієї компетентності, оскільки пов'язане з її здатністю регулювати свої емоційні процеси та ефективно керувати своїми почуттями.

На основі структурного аналізу психологічної компетентності було підібрано певний набір діагностичних інструментів. Цей набір використовується для оцінки рівня розвитку різних компонентів психологічної компетентності у дітей дошкільного віку, що дозволяє визначити зони для вдосконалення та посилення їхнього цілісного зростання.

Характеристика методів дослідження

1. Методика експертних оцінок (скринінговий відбір) за О. В. Проценко

Дана методика призначена для діагностики рівня розвитку дітей. Методика адресована батькам і складається з опитувальника з 36 питань, спрямованих на виявлення здібностей дитини. Запитання є закритого типу, які передбачають лише два варіанти відповідей: «так» або «ні» [54, с.47].

Отримані результати обробляються шляхом підрахунку позитивних і негативних відповідей:

0-2 бали: низький рівень розвитку дитини, найменш успішний результат;

3-4 бали: нижче середнього рівень розвитку, малоуспішний результат;

5-8 балів: середній рівень, середній за успішністю результат;

9-10 балів: вище середнього рівень, близький до успіху результат;

11-12 балів: високий рівень, найбільш успішний результат.

З повним текстом опитувальника можна ознайомитися в додатках (Додаток А).

2. Тест-опитувальник «Емоційне благополуччя дитини» (за О. Захаровим)

Дана методика призначена для виявлення рівня емоційного благополуччя дитини, а також її схильності до тривожності та неврозів. Вона призначена для дорослих, таких як батьки та опікуни.

У цьому опитувальнику дорослим пропонується оцінити ряд тверджень, пов'язаних з поведінковими характеристиками дитини, на основі поведінкових реакцій [63]. Повний текст опитувальника можна знайти в додатках (Додаток В). Результати оцінюються кількісно шляхом присвоєння балів від 0 до 2, залежно від вираженості поведінкової реакції, що спостерігається. Крім того, якісна інтерпретація результатів дозволяє визначити, чи проявляються у дитини захисні психологічні реакції і схильність до розвитку неврозу.

Категорії балів представлені нижче:

30-20 балів свідчать про безсумнівну наявність у дитини неврозу;

19-15 балів попереджають про появу неврозу найближчим часом;

14-10 балів є ознакою нервового розладу, але не обов'язково на стадії загострення;

9-0 балів свідчать про емоційне благополуччя дитини, ознак неврозу не спостерігається.

3. Анкета «Який Я?» (За Л. Терлецькою)

Ця методика спрямована на визначення самооцінки дитини. Експериментатор задає дитині питання про те, як вона сприймає і оцінює себе за 10 різними позитивними якостями.

Серед оцінюваних якостей: гарний, добрий, розумний, акуратний, слухняний, уважний, ввічливий, компетентний, працьовитий, чесний. Всі ці риси визнаються і розуміються старшими дошкільниками [47]. Відповіді дітей фіксуються в протоколі та переводяться в бали.

Відповіді оцінюються наступним чином: «Так» – 1 бал, «Ні»: 0 балів

«Не знаю» / «Іноді» – 1 бал. Далі підраховується загальний бал, який дозволяє зробити висновки про самооцінку дитини:

0-1 бал: занижена самооцінка;

2-4 бали: схильність до заниженої самооцінки;

5-7 балів: адекватна самооцінка;

8-9 балів: схильність до завищеної самооцінки;

10 балів: завищена самооцінка.

При аналізі результатів важливо враховувати, що завищена самооцінка є поширеним явищем у дошкільному віці. Переважання позитивної самооцінки у дітей цього віку виконує захисну функцію, відгороджуючи особистість, яка ще розвивається, від руйнівного впливу негативних емоцій.

4. Методика діагностики психологічної компетентності дитини дошкільного віку (за С.Є.Кулачківською, Т.О.Піроженко)

Діагностика рівня психологічної компетентності дає уявлення про поточний стан розвитку дитини. Будь-які зміни в соціальних умовах, мотиваційних умовах або потребах можуть вплинути на стосунки між учасниками розмови [42].

Психологічна компетентність представлена в таблиці 2.1.1. Кожен показник у таблиці оцінюється в балах від 1 до 3, відповідно до ступеня вираженості, що спостерігається.

Інтерпретація результатів:

19-27 балів – високий рівень психологічної компетентності;

10-18 балів – середній рівень психологічної компетентності;

0-9 балів – низький рівень психологічної компетентності.

Рівні соціальної компетентності

1. Високий рівень: дитина свідомо обирає предмети і матеріали для самостійної діяльності, виходячи з їхніх властивостей і характеристик та призначення. Пізнавальна діяльність добре розвинена. Дитина робить правильні узагальнення і самостійно групує об'єкти за різними властивостями, що свідчить про високий рівень інтелектуального розвитку. Має стійкий інтерес до навколишніх об'єктів.

2. Середній рівень: дитина правильно здійснює відбір предметів і матеріалів для самостійної діяльності, враховуючи їхні якості та характеристики. Мисленнєві операції розвинені відповідно до віку дитини. Вона виділяє істотні родові ознаки і може групувати предмети з деякою допомогою дорослих. Дитина також виявляє помітний інтерес до об'єктів свого оточення.

3. Низький рівень: Дитина припускається помилок у виборі предметів і матеріалів для самостійної діяльності через недостатнє знання їхніх властивостей і характеристик. Важливі родові властивості предметів виділяє лише з допомогою дорослого. Дитина неправильно узагальнює, виділяє несуттєві, але емоційно значущі ознаки.

Рівні комунікативно-мовленнєвої компетентності.

1. Високий рівень: дитина добре розуміє емоції інших людей, безпомилково визначає настрій, активно створює оригінальні історії, проявляє ініціативу у спілкуванні, виправляє помилки, має багатий словниковий запас, чітко та граматично правильно мовлення.

2. Середній рівень: дитина в цілому сприймає емоції, але потребує допомоги в корекції розповідей, граматично правильно висловлюється, але іноді допускає помилки, має обмежені експресивні здібності, іноді потребує підтримки дорослого.

3. Низький рівень: дитина неадекватно інтерпретує емоції, має труднощі зі зв'язністю, потребує частого втручання дорослого, не використовує виразну мову, має обмежений словниковий запас і мовленнєві помилки.

Таблиця 2.1.1.

Показники психологічної компетентності дитини

Критерій	Показник
----------	----------

Соціальна компетентність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сформованість стійких мотивів спілкування з дорослими та однолітками, частота контактів, ініціативність, активність у взаємодії з людьми, що поруч. 2. Емоційна сприйнятливність, здатність до співчуття. 3. Спрямованість на партнера, настанова на реакцію у відповідь.
Когнітивна компетентність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність до адекватного сприймання, визначення і тлумачення емоційного та інформаційного змісту ситуації спілкування. 2. Розуміння просторово-часових та предметних ознак системи «людина – ситуація» (природна, технічна, соціальна). 3. Сформованість у системі «людина – ситуація» (риси, якості дійових осіб, просторово-часові ознаки та ін.), які дають змогу прогнозувати розвиток дій у спілкуванні.
Мовленнєва компетентність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиненість невербальних засобів з погляду різноманітності, гармонійності, індивідуальності; сформованість контактоналагоджувальних засобів спілкування. 2. Лінгвістичні характеристики мовлення: <ul style="list-style-type: none"> - Лексичне багатство (використання лексики відповідно до ситуації спілкування); - Граматична правильність: відмінювання і узгодження слів згідно з мовними нормами; - Фонетичні властивості мовлення. 3. Засвоєння різноманітних форм висловлювання.

Таким чином, діагностика психологічної компетентності має бути спрямована не тільки на формальні показники психологічної компетентності, а й на комплексні вміння, які свідчать про її психічний розвиток, здатність до спілкування, успішність у соціальній взаємодії, емоційну врівноваженість. Використаний комплекс методик дає можливість оцінити різні аспекти психологічної компетентності дітей дошкільного віку, виявити залежність сформованості психологічної компетентності від показників її рівня психічного розвитку дитини.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Аналіз частот виявив наявність у досліджуваній групі дітей з різним рівнем розвитку компонентів психологічної компетентності. Доречно зазначити, що більше половини дітей мають середній рівень розвитку за всіма цими компонентами.

Щодо показника соціальної компетентності (55,6%), то це свідчить про те, що поведінка та спілкування цих дітей орієнтовані на соціальну взаємодію. Діти здатні самостійно розпізнавати і дотримуватися правил поведінки та взаємовідносин у знайомому середовищі, проте в нових умовах вони можуть відчувати невпевненість і шукати підтримки у дорослих. Діти з цим рівнем соціальної компетентності схильні реагувати на оцінку їхньої поведінки та вчинків, намагаючись стримувати негативні прояви у своїй поведінці. Крім того, вони демонструють схильність до пошуку взаємодії та взаєморозуміння, звертають увагу на емоційні стани однолітків і дорослих. Важливо відзначити, що ці учні володіють елементарними навичками саморегуляції та самоконтролю, що свідчить про психологічний розвиток, який заслуговує на подальший аналіз.

За результатами аналізу соціальної компетентності було виявлено, що 22,2% дітей мають як низький, так і високий рівень соціальної компетентності. Діти з високим рівнем соціальної компетентності демонструють соціально вмотивовану поведінку та спілкування. Ці діти здатні самостійно розпізнавати та дотримуватися культурних норм поведінки у знайомих контекстах. Крім того, вони адекватно реагують на оцінку їхніх дій, контролюючи та мінімізуючи негативні висловлювання. Їхнє прагнення до взаєморозуміння вражає, так само як і здатність регулювати власну поведінку.

На відміну від них, діти з низьким рівнем соціальної компетентності, як правило, демонструють нестабільну та реактивну поведінку, керуючись конкретними ситуаціями. Хоча вони володіють певними знаннями про культурні норми поведінки, вони застосовують їх непослідовно і часто

покладаються на прямі вказівки дорослих. Щодо пізнавальних здібностей, то 66,7% вихованців продемонстрували середній рівень вираженості, що свідчить про адекватний рівень розумової активності та загального інтелекту для їхньої вікової групи, згідно з дослідженнями, проведеними психологами в галузі дошкільної освіти. Ці діти здатні правильно добирати об'єкти та матеріали для самостійної діяльності, враховуючи їхні якості та характеристики. Вони також здатні виділяти суттєві загальні ознаки та групувати об'єкти з мінімальною допомогою дорослих, виявляючи неабияку зацікавленість до оточуючого середовища.

З іншого боку, 16,7% учнів показали як високий, так і низький рівень пізнавальних здібностей. Високий рівень за цим компонентом свідчить про випереджальний інтелектуальний розвиток, ці діти свідомо обирають предмети і матеріали для своєї діяльності, виходячи з їхніх властивостей і якостей, а також призначення. Крім того, вони володіють добре розвиненими мисленнєвими навичками, які дозволяють їм робити правильні узагальнення і самостійно групувати об'єкти за різними ознаками. Ця група демонструє чіткий інтерес до об'єктів свого оточення.

Отримані під час констатувальної діагностики результати дослідження були оброблені з використанням методів математичної статистики й якісно проаналізовані та інтерпретовані.

Вихідні дані констатувальної діагностики представлені в таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Результати констатувальної діагностики (n=18)

№	вік, стать	експертна оцінка	афективна сфера		самооцінка	СК	КК	КМК	рівень ПК
			емоції	воля					
1	4,9 ж	7	9	8	9	14	11	10	11,7
2	5,1ж	6	12	5	8	17	14	13	15
3	5,2ч	8	7	9	10	18	15	14	15,7
4	5,0ж	5	24	4	4	12	10	11	11
5	4,8ч	4	16	7	4	5	8	10	7,7
6	4,7ч	5	18	3	8	13	16	12	13,7
7	4,9ч	4	26	4	3	4	7	7	6
8	5,2ж	10	9	8	7	19	20	19	19,3
9	5,4ч	6	11	7	8	11	12	13	12
10	4,ч	7	8	6	9	16	11	12	13
11	5,0ж	4	16	4	4	6	10	9	8,3
12	5,2ж	8	5	6	8	19	14	16	16,3
13	5,1ч	7	9	6	7	14	15	14	14,3
14	4,9ч	6	17	3	6	15	16	15	15,3
15	4,8ч	5	19	4	4	11	14	17	14
16	5,0ж	9	7	5	8	24	21	19	21,3
17	5,5ж	4	21	4	5	7	9	11	9
18	4,8ч	7	14	4	9	21	24	22	22,3

СК – соціальна компетентність;

КК – когнітивна компетентність;

КМК – комунікативно-мовленнєва компетентність;

ПК – психологічна компетентність.

Для кількісного аналізу нами було використано варіаційний аналіз (обчислення середнього арифметичного, частотний аналіз) та кореляційний аналіз.

Середній показник рівня психологічної компетентності – 14,1, що відповідає середньому рівню вираженості. Однак окремі показники суттєво

відрізняються від середньо арифметичного показника. В групі вихованців є діти як з високим рівнем психологічної компетентності, так і з низьким рівнем.

Розподіл за рівнями компонентів психологічної компетенції представлений в таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2.

Розподіл показників за рівнями психологічної компетентності (%)

рівні показники	високий	середній	низький			
	п	%	п	%	п	%
СК	4	22,2	10	55,6	4	22,2
КК	3	16,7	12	66,7	3	16,7
КМК	3	16,7	13	72,2	2	11,1
ПК	3	16,7	11	61,1	4	22,2

У сфері комунікативних і мовних навичок 72,2% учнів показали середній рівень компетентності. Ці діти, як правило, погано диференціюють емоційні вирази. Їхні розповіді мають певні прогалини, які вони здатні виправити з мінімальною допомогою дорослих або однолітків. Хоча вони виявляють інтерес до вербальної комунікації, але недостатньо активні в цьому аспекті. Вони можуть будувати речення, хоча іноді припускаються граматичних помилок. Незважаючи на це, ці дошкільники мають здатність до аргументації, а їхнє мовлення є відносно чітким і точним.

На противагу цьому, 16,7% учнів досягають високого рівня комунікативних і мовних навичок. Ці діти здатні розрізняти нюанси в емоціях інших людей, що дозволяє їм точно визначати та інтерпретувати настрій як у ситуативному, так і в неситуативному контексті. Вони чудово володіють мовою, розповідають найрізноманітніші історії, використовуючи різноманітні виразні засоби, демонструють великий інтерес до міркувань та аргументації, які вони ефективно використовують. Вони беруть на себе ініціативу в спілкуванні, залучаючи однолітків і ділячись своїми емоціями. Вони також

здатні виявляти та виправляти мовні помилки у своїх однолітків і мають великий словниковий запас. Їхнє мовлення чітке, граматично правильне та виразне.

З іншого боку, лише 11,1% учнів (що еквівалентно 2 дітям) показали низький рівень комунікативних і мовних навичок. Ці учні стикаються зі значними недоліками у сфері мови і відвідують логопедичні заняття. Вони мають труднощі у встановленні зв'язків, що призводить до помилок як за змістом, так і за значенням під час переказу історій або самостійних розповідей, часто звертаючись за допомогою до дорослих. Крім того, вони часто не помічають суттєві структурні елементи в розповідях і неадекватно використовують вербальні засоби виразності. Їхній словниковий запас обмежений, що ускладнює обґрунтування власної думки, а в мовленні присутні численні граматичні та фонетичні помилки.

Також було проведено аналіз особливостей психічного та особистісного розвитку дошкільників. Результати частотного аналізу представлені в таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3.

Розподіл за рівнями розвитку афективної сфери і самооцінки (%)

показники	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень			
	п	%	п	%	п	%
Психічний розвиток	2	11,1	14	77,8	2	11,1
емоції	10	55,6	5	27,8	3	16,6
довільність	4	22,2	9	50	5	27,8
самооцінка	9	50	4	22,2	5	27,8

Частотний аналіз показав, що 77,8% досліджуваних вихованців продемонстрували середній рівень психічного розвитку за експертними

оцінками дорослих. Це означає, що рівень розвитку більшості дітей в цій групі відповідає віковим нормативам. При цьому по 11,1% дітей продемонстрували високий і низький рівні психічного розвитку.

Високий рівень психічного розвитку продемонстрували досліджувані № 8, 18. Як свідчать показники таблиці 2.2.1. у цих дітей високі рівні психологічної компетентності, виражене емоційне благополуччя і середній рівень довільності, також вони продемонстрували схильність до високої самооцінки. Наведені дані відповідають віковим особливостям дітей дошкільного віку.

Низький рівень психічного розвитку виявили досліджувані № 5,7. Для них також виявився властивий низький рівень психологічної компетентності, середній і низький рівні емоційного благополуччя і низький рівень довільності, також ці діти продемонстрували низьку самооцінку, що не є характерним для дітей дошкільного віку.

Наведені числові показники дають можливість припустити, що психологічна компетентність дитини суттєво залежить від рівня психічного розвитку дітей, їх емоційного благополуччя

Для з'ясування наявності чи відсутності взаємозалежності між психологічною компетентністю та показниками психічного розвитку вихованців нами було проведено кореляційний аналіз. Результати кореляційного аналізу представлені в таблиці 2.2.4.

Частотний аналіз показав, що 77,8% дітей, включених у дослідження, мали середній рівень розумового розвитку за оцінкою експертів. Це свідчить про те, що більшість дітей у цій групі відповідають нормам розвитку, очікуваним для їхнього віку. Проте 11,1% дітей показали як високий, так і низький рівень розумового розвитку. Зокрема, високий рівень розумового розвитку продемонстрували досліджувані № 8 та 18. Згідно з даними, представленими в таблиці 2.2.1, ці діти демонструють неабиякий рівень психологічної компетентності та емоційного благополуччя, а також середній

рівень вольових якостей і тенденцію до високої самооцінки. Ці результати узгоджуються з типовими характеристиками дошкільного розвитку.

З іншого боку, досліджувані № 5 і 7 показали нижчий рівень психічного розвитку. Ці діти також продемонстрували низький рівень психологічної компетентності, середній та низький рівень емоційного благополуччя, слабку волю та низьку самооцінку - риси, які не є типовими для дошкільників.

Ці числові дані свідчать про те, що психологічна компетентність дітей тісно пов'язана з їхнім розумовим розвитком та емоційним благополуччям. Для дослідження можливого існування кореляційного зв'язку між психологічною компетентністю та показниками психічного розвитку дітей було проведено кореляційний аналіз, результати якого наведено в таблиці 2.2.4.

Таблиця 2.2.4.

Кореляції рівня загальної психологічної компетентності з її компонентами

Показники	Коефіцієнт кореляції
Показник експертної оцінки	0,79
Емоційне благополуччя	0,82
довільність	0,68
Соціальна компетентність	0,74
Когнітивна компетентність	0,79
Комунікативно-мовленнева компетентність	0,81

Нами був використаний коефіцієнт кореляції Спірмена, який використовують для непараметричної вибірки. Отримані коефіцієнти кореляції свідчать, що всі наведені показники тісно пов'язані із рівнем психологічної компетентності. Найбільш сильний зв'язок виявився з показниками «емоційне благополуччя» і «комунікативно-мовленнева компетентність». Менш вираженим виявився зв'язок між психологічною компетентністю і довольністю, що можна пояснити віковою особливістю.

Довільність, в основі якої лежить співвідношення процесів збудження і гальмування, починає формуватися саме в дошкільному віці і здатність до саморегуляції, самоконтролю ще не сформувалась.

Отже, для визначення рівня і особливостей психологічної компетентності було використано комплекс психодіагностичних методів, які максимально повно розкривають досліджуване явище.

Результати констатувальної діагностики показали, що в групі досліджуваних 61,1%, дітей продемонстрували середній рівень сформованості психологічної компетентності, що є віковою нормою. Покомпонентний аналіз результатів психологічної компетентності також показав переважання середніх показників. Соціальна компетентність - 55,6%, когнітивна компетентність – 66,7%, Комунікативно-мовленнєва компетентність – 72,2%. Поведінка і спілкування вихованців соціально орієнтована. Діти знають правила культури поведінки і взаємин, виконують їх у знайомому середовищі самостійно, однак у нових ситуаціях може почуватися невпевнено, чекають підтримки від дорослих. Такі діти мають адекватний для цього віку рівень розвитку інтелекту й мовлення.

2.3. Засоби формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку

Швидкий темп сучасного життя в поєднанні з науково-технічним прогресом ставить перед дітьми в ранньому віці дедалі більші виклики. Не всі діти здатні успішно впоратися з цими вимогами. Тому дуже важливо, щоб освіта сприяла розвитку психологічно компетентних особистостей, які вміють аналізувати себе і розвивати свою особистість з раннього віку. Навчаючись пізнавати себе і свій внутрішній світ, діти одночасно перебирають на себе ролі об'єкта і суб'єкта навчання, що створює унікальну освітню динаміку.

Психологічна компетентність постає як основний елемент підвищення якості сучасної дошкільної освіти. Однак формування цієї компетентності не обмежується зміною змісту освіти, а передбачає зміну педагогічних методів і

підходів. Це включає реструктуризацію динаміки викладання, а також організацію класів і дошкільних закладів в цілому. Серед важливих компетенцій, які необхідно розвивати в дошкільному дитинстві, - вміння працювати в команді та правильно інтерпретувати різні завдання. У цьому контексті якість дошкільної освіти стає фундаментальною основою для сталого економічного розвитку будь-якої країни.

Формування психологічних компетенцій у дітей слід вважати одним із найпріоритетніших завдань дошкільних навчальних закладів. Компетентність є особистісним ресурсом дитини, а це означає, що її ефективний розвиток може бути досягнутий лише через особистісно-орієнтований освітній процес [4].

Сучасні освітні програми, призначені для розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку, включають зміст, що сприяє набуттю різних компетентностей, у тому числі психологічних. Тому система дошкільної освіти має забезпечити високий рівень розвитку кожної дитини, надавши їй рівні можливості для продовження навчання в початковій школі.

Ключовий принцип полягає в тому, що корекційно-розвивальна робота не повинна обмежуватися суворим функціональним підходом, а має бути орієнтована на розвиток всієї особистості, підвищуючи таким чином ефективність діяльності, яку виконують діти [15,с.49].

Розвиток психологічної компетентності має охоплювати такі взаємопов'язані напрямки:

1. Психологічна освіта для батьків: складається з трьох компонентів: зміцнення впевненості та безпеки дитини, вплив батьківських страхів на емоційний стан дитини, зміцнення впевненості та компетентності. Мета - підвищити обізнаність батьків щодо профілактики тривожності.

2. Психологічний тренінг для вчителів: важливо роз'яснити складові психологічної компетентності дитини, оскільки вчителі іноді звинувачують заклад, тоді як батьки мають значний вплив.

3. Навчання соціально прийнятній поведінці: батьки мають стратегії формування у дітей соціально прийнятної поведінки, емоційної регуляції та комунікативних навичок.

4. Робота з дітьми: основна увага приділяється розвитку впевненості в собі, стійкості та навичок подолання труднощів.

5. Практичне застосування навичок: важливо впроваджувати нові навички в повсякденних ситуаціях і надавати підтримку за межами класу [20,с.87-95].

Основний акцент у розвитку психологічної компетентності у дітей дошкільного віку має бути зроблений на грі, оскільки вона є ефективним засобом активізації внутрішнього потенціалу дитини та створення оптимальних умов для моделювання і застосування нових форм взаємодії.

Підбір тем для кожного заняття повинен орієнтуватися на рівень розвитку дитини, а також на вибір найбільш доцільної тактики корекційно-розвивальної роботи. Крім того, методика, що використовується, повинна відповідати цілям заняття, які характеризуються поєднанням як традиційних прийомів і методів - таких як групові та індивідуальні заняття - так і інноваційних, таких як малюнкові тести або заняття з малювання під музику [65].

Структура заняття складається з кількох послідовних етапів, які не обов'язково використовувати на кожному занятті:

1. Привітання та розминка: вправи та ігри для активізації розумового та емоційного стану.

2. Створення проблемної ситуації: гра або сюрпризний момент, п'єса, історія, казка або оповідання.

3. Дискусія під керівництвом викладача для вирішення проблеми.

4. Творче завдання (наприклад, малюнок) з профілактичною метою.

5. Ігри на розвиток комунікації та емоцій: рольове програвання важливих ситуацій для налагодження міжособистісних стосунків.

6. Релаксація: релаксаційні ігри, основною метою яких є розслаблення, та релаксаційні ігри.

7. Церемонія прощання.

Для розвитку психологічних компетенцій в експериментальній групі було застосовано програму О.Є. Алексєєвої «Психологічні компетенції дітей дошкільного віку». Перший крок - навчити дітей оцінювати свої емоції за допомогою «шкали настрою», що сприяє розвитку емоційного інтелекту. Наступний крок - допомогти дітям навчитися регулювати власний емоційний стан, щоб конструктивно виражати негативні емоції та уникати невротичних проявів.

Закріплення цих стратегій емоційної регуляції підкріплюється використанням символічних опорних образів, які діти можуть використовувати у складних ситуаціях. Пропонується прикрасити цими зображеннями певні зони в класі, особливо ті, що призначені для гри та спілкування, щоб сприяти підвищенню психологічної компетентності дошкільників [1,с.199].

Запропонована програма будує заняття таким чином, що після участі в ігровій діяльності та розгляду тем заняття діти виконують завдання в індивідуальному психологічному зошиті. Закріплення нових знань і досвіду підкріплюється опорними малюнками або символами, які діти можуть використовувати у складних ситуаціях [14].

Важливим аспектом програми є залучення всіх важливих членів сім'ї. Наприклад, кожна сторінка робочого зошита містить завдання, яке вимагає співпраці з близькими дорослими. На «сторінці страхів» дитині пропонується запитати у батьків, чого вони боялися в дитинстві, і намалювати картину того, як вони справлялися з цими страхами.

Тематика занять варіюється залежно від виявлених у дітей потреб і може бути спрямована на розвиток соціальної поведінки, комунікативних

навичок, активізацію пізнавальної діяльності або формування адекватної самооцінки.

Ця корекційно-розвиваюча програма характеризується:

1. За змістом – корекція емоційної сфери, поведінкових аспектів, міжособистісних стосунків у системі «дорослий-дитина», «дитина-дитина».
2. За формою роботи – групова, з елементами індивідуальної роботи.
3. За наявністю програми – спланована з елементами імпровізації.
4. За характером керування впливами, що корегують, – не директивна.
5. За масштабом розв’язуваних задач – спеціальна.
6. За теорією, набором технік та методів – інтегративна з провідним компонентом, що виконує корекційну роль, – грою.
7. За тривалістю – нетривала (2 тижні), з можливим використанням окремих елементів у ситуаціях педагогічного процесу.

Перед початком реалізації корекційно-розвивальних програм важливо застосувати низку методів і прийомів, які підготують дитину до майбутньої роботи. Одним з найважливіших прийомів на цьому початковому етапі є створення теплих і довірливих стосунків між дорослим (педагогом або тренером) і дитиною, руйнування традиційних стереотипів взаємовідносин між дорослим і дитиною. Це досягається через невимушене спілкування, в якому тренер не бере на себе роль дорослого, що нав'язує педагогічні правила чи очікування, а створює атмосферу довіри, в якій дитина відчувається комфортно.

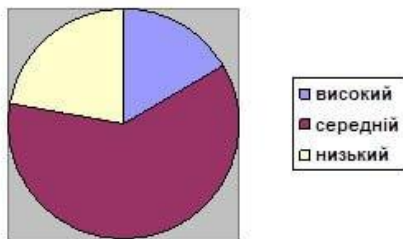
Належна емоційна реакція на почуття дитини є ще одним важливим компонентом цього процесу. Цей початковий етап може включати такі види діяльності, як малювання на вільні теми, спільне створення історій чи казок або просто ігри за ініціативою дитини [32,с.21-23]. Ці види діяльності формують у дитини впевненість у собі та емоційне самовираження, прокладаючи шлях до розвитку її психологічної компетентності.

Після цього підготовчого етапу, у жовтні 2023 року, були проведені корекційно-розвивальні заняття, орієнтовані не лише на дітей з низьким рівнем психологічної компетентності, а й на всю навчальну групу. Основною метою програми був розвиток психологічних компетенцій, заохочення до ефективних способів поведінки у складних та невизначених ситуаціях, а також покращення навичок соціальної взаємодії. Хоча процес формування цих компетенцій потребує часу, спостереження під час психокорекційних занять за схемою Т.О. Піроженко виявили значне покращення. У дітей підвищилася розкутість і комунікабельність, з'явилася більша ініціативність у грі та самостійність мислення під час виконання завдань.

Результати післяконтрольної діагностики представлені у вигляді діаграми на рисунку 2.3.1, що відображає позитивну динаміку розвитку психологічної компетентності у дошкільників.

2.3.1.

Констатувальна діагностика

Контрольна діагностика

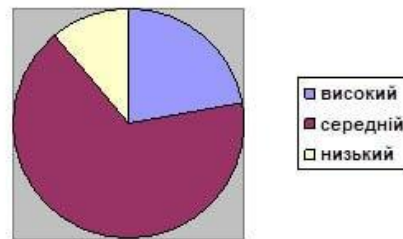

Рис. 2.3.1. Показники рівня психологічної компетентності (результати констатувальної та контрольної діагностики)

Аналіз отриманих результатів свідчить про позитивну динаміку в процесі формування психологічної компетентності дітей дошкільного віку. Збільшилась кількість дітей, які продемонстрували середній рівень сформованості психологічної компетентності (з 61,1% під час констатувальної діагностики до 66,7% під час контрольної діагностики). Підвищився відсоток дітей із високим рівнем психологічної компетентності (з 16,6% до 22,2%),

вдвічі зменшився відсоток дітей із низьким рівнем психологічної готовності (з 22,2% до 11,1%). Дана динаміка означає, що психологічна компетентність є набутою властивістю і її сформованість обумовлена як соціальним середовищем, виховними впливами, так і спеціальними видами корекційно-розвивальної роботи.

О.Є. Алексєєва пропонує заходи, які сприятимуть формуванню психологічної компетентності дітей дошкільного віку:

1. Організувати проведення індивідуальних бесід і консультацій з батьками дітей, що виявили недостатній рівень психологічної компетентності. Бесіди і консультації необхідно спрямовувати на усвідомлення причин цього факту і пошук спільних способів розв'язання проблеми.

2. Розробити програму рекомендацій для кожної конкретної дитини і спільно з батьками визначити конкретний термін її реалізації.

3. У групі створити індивідуальний підхід з урахуванням інтересів, нахилів, особливостей психічного стану дитини.

4. Ураховувати стиль сімейного виховання дитини.

5. Організувати індивідуальну і групову роботу педагога (психолога) з дітьми, які мають проблеми розвитку, спілкування.

6. Для зменшення внутрішньої напруги дітей необхідно проводити з ними емоційно насичені ігри та заняття [1,с.194].

Дослідження, проведені педагогами, психологами та фахівцями в галузі освіти, підтверджують, що риси характеру набагато важливіші, ніж високі показники IQ чи відмінні оцінки, для розвитку успішної та компетентної особистості. Важливо зазначити, що програми, які сприяють психологічній підготовці, суттєво відрізняються від тих, що зосереджені на розвитку навчальних умінь і навичок. Ці програми спрямовані на те, щоб допомогти дітям набути інших важливих навичок, таких як контроль імпульсів, зосередженість на завданнях, управління емоціями та організація думок. У сукупності ці навички, відомі як «психологічні навички», дають

дітям більше можливостей для процвітання в житті, ніж традиційні дошкільні навички [70,с.2-6]. Американські психологи Мартін Селігман і Крістофер Петерсон провели дослідження рис характеру, які впливають на індивідуальний успіх. Розвиток сильних рис характеру є важливим кроком на шляху до досягнення «якісного життя». Це життя - не лише соціальний успіх, але й осмислене життя, яке приносить задоволення людині. Петерсон виділив сім рис характеру, які з найбільшою ймовірністю сприяють задоволенню та успіху в житті: наполегливість, самоконтроль, енергійність, соціальний інтелект, вдячність, оптимізм і допитливість. Ці риси також складають основу психологічної компетентності, яка має бути в основі освітнього процесу в дошкільних закладах [70,с.2-6].

Однією з умов розвитку психологічних здібностей дітей дошкільного віку є збереження їхнього психічного здоров'я. Для цього необхідно дотримуватися науково обґрунтованих психогігієнічних норм організації догляду за дітьми з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини. Дотримання цієї умови не тільки зберігає, але й покращує якість психічного здоров'я дітей [57,с.76].

Збереження психічного здоров'я - це постійний профілактичний процес, який передбачає своєчасне попередження психоемоційних перевантажень. Психопрофілактика відхилень у здоров'ї та розвитку дітей передбачає оволодіння певними навичками, серед яких важливо допомогти дітям:

- навчитися контролювати свої емоції в критичних ситуаціях, розуміти власний емоційний стан і причини своєї поведінки, а також поведінки інших людей. Важливо також оволодіти навичками, необхідними для вивільнення негативних емоцій та уникнення імпульсивних реакцій і вчинків;

- навчитися виробляти психологічний імунітет до негативних впливів, тобто вміти сприймати їх об'єктивно та оцінювати раціонально, а не через емоції

- набути досвіду самостійного подолання труднощів, що сприятиме розвитку адаптивності, «імунітету» до стресових ситуацій та життєстійкості, використанню стресу як можливості для особистісного розвитку та самореалізації.

Отже, дошкільні роки є вирішальним періодом розумового розвитку, що закладає основи для подальшого зростання. Інтелектуальні здібності розвиваються через участь у грі, спілкуванні, творчості, музиці та навчанні. Основною потребою дитини є участь у житті дорослих, але обмежені можливості створюють протиріччя, яке вирішує рольова гра. Гра задовольняє пізнавальні та соціальні потреби, сприяє формуванню особистості та емоційно-вольовому розвитку. Під впливом дорослих, які її оточують, у дитини формується самооцінка та характер.

Психологічна компетентність дитини - це її самосвідомість, навички вирішення проблем та вміння долати негативні емоції. Її основними складовими є соціальна, когнітивна, комунікативна та мовна компетентність. Соціальна компетентність передбачає моральні цінності, когнітивна - розвиток розумових процесів, а комунікативна - вміння спілкуватися, розуміти та аналізувати ситуації.

Збільшилася кількість дітей із середнім рівнем психологічної компетентності (з 61,1% під час оцінювання до 66,7% під час повторного оцінювання). Збільшилася частка дітей з високим рівнем психологічної компетентності (з 16,6% до 22,2%) і вдвічі зменшилася частка дітей з низьким рівнем психологічної готовності (з 22,2% до 11,1%). Така динаміка свідчить про те, що психологічна компетентність є набутою рисою і її формування визначається соціальним середовищем, виховними впливами та спеціальними видами роботи і корекційно-розвивального впливу.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукових джерел та узагальнення результатів дослідження дозволили зробити наступні висновки. Компетентність визначається як система знань, умінь і навичок, усвідомлених особистістю та інтегрованих у її суб'єктивний досвід. Вона має особистісний сенс та універсальне значення, оскільки може бути використана в різних сферах діяльності та при вирішенні важливих життєвих завдань. Компетентність описується як специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання певних дій у певній сфері. Вона є цілісною і тісно пов'язана з потребами особистості. Компетенція, у свою чергу, є сукупністю знань про змістовні та нормативні аспекти діяльності. Володіння компетенцією передбачає здатність застосовувати її, але не означає, що вона автоматично використовується. Компетентність можна розглядати як наперед задану соціальну норму, яка в контексті дитинства є нормою соціального та освітнього розвитку дитини, необхідного для якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально детермінованого результату. Специфіка компетентності дозволяє визначити спрямованість її формування. Психологічна компетентність - це особлива форма організації предметно-специфічних. Психологічна компетентність - це специфічний особистісний інструмент, який дозволяє ефективно вирішувати різноманітні проблеми, що виникають у процесі взаємодії зі світом, з іншими людьми і з самим собою. Ці компетенції є універсальними за своєю природою.

Дошкільні роки є вирішальним періодом розумового розвитку, що закладає основи для подальшого зростання. Інтелектуальні здібності розвиваються через участь у грі, спілкуванні, творчості, музиці та навчанні. Основною потребою дитини є участь у житті дорослих, але обмежені можливості створюють протиріччя, яке вирішує рольова гра. Гра задовольняє пізнавальні та соціальні потреби, сприяє формуванню особистості та

емоційно-вольовому розвитку. Під впливом дорослих, які її оточують, у дитини формується самооцінка та характер.

Психологічна компетентність дитини - це її самосвідомість, навички вирішення проблем та вміння долати негативні емоції. Її основними складовими є соціальна, когнітивна, комунікативна та мовна компетентність. Соціальна компетентність передбачає моральні цінності, когнітивна - розвиток розумових процесів, а комунікативна - вміння спілкуватися, розуміти та аналізувати ситуації.

Для визначення рівня та особливостей психологічної компетентності було використано низку психодіагностичних процедур з метою повного розкриття досліджуваного феномену. Підтверджувальні результати діагностики показали, що 61,1% дітей мають середній рівень психологічної компетентності, що відповідає віковій нормі. Аналіз результатів психологічної компетентності за компонентами також показав переважання середніх показників. Соціальна компетентність - 55,6%, когнітивна компетентність - 66,7%, комунікативно-мовленнєва компетентність - 72,2%. Поведінка та спілкування учнів є соціально орієнтованими. Діти знають правила поведінки та взаємовідносин і самостійно дотримуються їх у знайомому середовищі, але в нових ситуаціях можуть відчувати себе невпевнено і чекати підтримки від дорослих. Ці діти мають відповідний для цього віку рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку.

Формування психологічної компетентності дітей дошкільного віку можливе за умови комплексного супроводу на основі особистісно-орієнтованого підходу. Для реалізації цього процесу використовується кілька методів: вивчення психічного розвитку дитини, вплив на соціальне середовище з метою створення умов, що відповідають особливостям дитини, та корекційно-розвивальна робота в індивідуальній та груповій формах. Основним напрямком формування психологічної компетентності у дошкільнят є акцент на гру. Гра є ефективним засобом створення найбільш

сприятливих умов для активізації внутрішнього потенціалу дитини, а також моделювання та застосування нових форм взаємодії. Важливим фактором у цьому процесі є психічне здоров'я дитини, яке безпосередньо залежить від ставлення дорослих. Аналіз результатів контрольної діагностики свідчить про позитивну динаміку у формуванні психологічних компетенцій дітей дошкільного віку. Збільшилася кількість дітей із середнім рівнем психологічної компетентності (з 61,1% під час оцінювання до 66,7% під час повторного оцінювання). Збільшилася частка дітей з високим рівнем психологічної компетентності (з 16,6% до 22,2%) і вдвічі зменшилася частка дітей з низьким рівнем психологічної підготовки (з 22,2% до 11,1%). Така динаміка свідчить про те, що психологічна компетентність є набутою рисою і на її формування впливають соціальне середовище, виховні впливи та спеціальні види корекційно-розвивальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атемасова О.А. Проблема розвитку і корекції емоційної сфери дошкільників / О.А. Атемасова. – Х.: Ранок, 2010. – 176с.
2. Богуш А.М. Компетентностный поход к формированию речевой личности дошкольника / А.М. Богуш // Актуальні проблеми дошкільної та вищої освіти. – Warszawa: Diamond tredsnq tour, 2014. - С.13-16.
3. Ведяев Ф.М. Емоційно-стресові стани / Ф.М. Ведяев. – К.: Освіта, 1999. – 54с.
4. Веленко А.Г. Як зрозуміти дитину: нотатки психолога / А.Г. Веленко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 104с.
5. Вчимо дітей спілкуватися / Упоряд. Л.Шелестова, Н. Чиренко, Н. Чернякова. – К.: Шкільний світ, 2011. -128с.
6. Гресь А. 100 батьківських «чому». Відповідає психолог / А. Гресь. – Х.: Основа, 2008. – 208с.

7. Гурковська Т.Л. Супровід розвитку дітей раннього віку / Т.Л. Гурська. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128с.
8. Дуткевич Т.В. Дитяча корекційно-розвивальна психологія. Навч. посібник / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 304с.
9. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. посібник / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392с.
10. Дятленко Н. Самоповага дітей / Н. Дятленко. – К.: Шкільний світ, 2007. – 120с.
11. Емоційний розвиток дитини / Упоряд. С.Д. Максименко. – К.: Мікрос-СВС, 2003, -112с.
12. Завгородня О.В. Питання збереження психологічного здоров'я: визначення, критерії, умови збереження / О.В. Завгородня. - Вісник АПН України. - №3(52). – Серія: Педагогіка і психологія. – К.: Педагогічна преса, 2006. - №3. – С.87-95.
13. Захарова Н.І. Ігрові техніки на допомогу адаптації / Н.І. Захарова // Палитра педагога. – 2004. - №4. – С.11-12.
14. Зимняя И. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.Зимняя // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – Київ, 2003. - №4. – С.18-24.
15. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку дітей в роботі педагога (вчителя, вихователя) / Н.В. Карпенко. – К.: Каравела, 2008. – 192с.
16. Карпенко Н.В. Страх: позитивна і негативна роль у розвитку дітей / Н.В. Карпенко // Дошкільне виховання. – 1997. - №12. – С.18-19.
17. Козіна Л. Я вчуся керувати собою / Л.Козіна // Психолог. – 2006. - №21. – С.3-12.
18. Костриця Л.М. Дитина в кризовому соціумі / Л.М. Костриця. – К.: Шкільний світ, 2016. – 136с.
19. Кочерга О.В. Психофізіологія дітей шестирічного віку // О.В. Кочерга. – К.: Шкільний світ, 2010. – 128с.

20. Кравець Г. Емоції та спілкування / Г. Кравець // Дошкільне виховання. – 2004. -№2. – С.21-23.
21. Крамченкова В.О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший вік / В.О. Крамченкова. – Х.: Ранок, 2013. – 192с.
22. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини / В.У. Кузьменко. – К.: НПУ, 2005. – 354с.
23. Кулачківська С.Є. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір. – К.: Нора-прінт, 1996. – 108с.
24. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник / В.П. Кутішенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128с.
25. Мамайчук І.І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога / І.І. Мамайчук. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2012. – 120с.
26. Марінушкіна О.Є Корекційні програми на допомогу практичному психологу / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій. – Х.: Основа, 2008. – 2008. – 204с.
27. Марінушкіна О.Є. Поради практичного психолога / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій. – Х.: Основа, 2008. – 236с.
28. Маценко В.Ф. Індивідуальний розвиток дитини / В.Ф. МАценко. – К.: Главник, 2007. – 236с.
29. Маценко Ж.М. Адаптація дитини в ДНЗ / Ж.М. МАценко, Г.М. Нижник. – К.: Шкільний світ, 2016. 0 136с.
30. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника: Метод. посібник / С.Є. Кулачківська, Т.О. Піроженко, Л.Г. Подоляк. – К.: Світич, 2003. – 40с.
31. Мушинський В.О. Особливості адаптації дітей до умов дошкільного закладу / В.О. Мушинський // Психолог. – 2004. - №4. – С.3-12.

32. Омельченко Я.М. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Я.М. Омельченко, З.Г. Кисарчук. – К.: Шкільний світ, 2011. – 112с.
33. Павелків Р.Г. Дитяча психологія: Навч. посібник / Р.Г. Павелків, О.П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2008. – 432с.
34. Павелків Р.В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: посібник / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало, - К.: Центр учбової літератури, 2013. – 296с.
35. Печенко І.П. Окремі концептуальні положення соціалізації особистості в дошкільному дитинстві / І.П. Печенко // Вісник АПН України. - №3(52). – Серія: Педагогіка і психологія. – К.: Педагогічна преса, 2006. - №3. – С.19-29.
36. Пироженко Т.А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т.А. Пироженко. – К.: Нора-принт, 2002. – 310с.
37. Пов'якель Н.І. Психологія дитячих страхів / Н.І. Пов'якель. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128с.
38. Приходько Ю.О. Особливості спілкування дошкільників / Ю.О. Приходько // Дошкільне виховання. – 1982. – С.10-11.
39. Прищепа Т.І. Соціалізація дошкільників / Т.І. Прищепа // Психолог. – 2004. - №31-32. – С.31-46.
40. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери старших дошкільників / Упоряд. О.А. Атемасова. – Х.: Ранок, 2010. – 176с.
41. Проценко О.В. Профілактика соціальної дезадаптації дошкільнят / О.В. Проценко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128с.
42. Проценко О.В. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників / О.В. Проценко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128с.
43. Проценко О.В. Психодіагностика обдарованості / О.В. Проценко. – Х.: Основа, 2007. – 128с.
44. Психічне здоров'я дитини / Упоряд. Т.Гончаренко. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2003. – 112с.

45. Психологічне здоров'я дошкільників / Укладач Т.І. Прищепя. – Х.: Основа, 2010. – 239с.
46. Психологічні заняття з дошкільниками / Упоряд. Т. Червона. – К.Шкільний світ, 2008. – 128с.
47. Психологічний супровід освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі. Дайджест 6 / Упорядник О.М. Байер. – Запоріжжя: ТОВ ЛПС ЛТД, 2008. – 236с.
48. Психологу ДНЗ. Форми роботи з дітьми, батьками, педагогами довкілля / Упоряд. О. Семібаламут. – К.: Шкільний світ, 2017. – 96с.
49. Психологія дитинства. Учебник / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 368с.
50. Терещенко Л.А. Як зберігти психічне здоров'я дитини 5-7 років / Л.А. Терещенко. – К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. – 104с.
51. Терлецька Л.Г. Психологія дитинства: практикум. Навч. посібник / Л.Г. Терлецька. – К.: Главник, 2006. – 144с.
52. Терлецька Л.Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології: Навч. посібник / Л.Г. Терлецька. – К.: ВД Слово, 2016. – 128с.
53. Терлецька Л.Г. Основи психодіагностики. Навч. посібник / Л.Г. Терлецька. – К.: Главник, 2006. – 144с.
54. Шаповал Т.А. Що робити, якщо.. Проблемне виховання дошкільнят / Т.А. Шаповал. – К.: Шкільний світ, 2016. – 96с.
55. Юсфін С. Тактика «взаємодії». Дитина і педагог у просторі домовленості / С. Юсфін. – К.: Шкільний світ, 2006. – 178с.
56. Ясько К. Освіта, націлена на виховання характеру / К. Ясько // Дошкільне виховання. – К., 2017. - №10. – С. 2-6.

ДОДАТКИ

Додаток А

Текст опитувальника «Експертні оцінки» (за О.В. Проценко)

1. Добре міркує, ясно мислить.
2. Уловлює зв'язок між однією подією й іншою, між причиною і наслідком.
3. Уміє гарно викликати свої думки, легко користується словами, має великий словниковий запас.
4. Спостережлива, любить аналізувати події і явища.
5. Схильна до логічних роздумів.
6. Проявляє допитливість.
7. Набуває нові знання дуже швидко.
8. Швидко запам'ятовує почуте й прочитане.
9. Знає багато про події й проблеми, про які однолітки навіть не здогадуються.
10. Часто ставить запитання стосовно походження і функцій предметів.
11. Любить читати книжки.
12. Часто застосовує математичні навички.
13. Нестандартно мислить.
14. Дуже спостережлива, швидко реагує на все нове.
15. Пластична, відкрита всьому новому.

16.	Винахідлива
у виборі способів користування предметами.	
17.	Здатна
зануритися у заняття, що її цікавить.	
18.	Може по-
різному вирішувати одну проблему.	
19.	Її часто
обирають як партнера ігор.	
20.	Впевнена у
собі.	
21.	Часто керує
іграми інших дітей.	
22.	Легко
спілкується з дорослими і дітьми.	
23.	Ініціативна у
спілкуванні.	
24.	Схильна
брати відповідальність на себе.	
25.	Виявляє
інтерес до візуальної інформації.	
26.	Проявляє
інтерес до музикальних занять.	
27.	Серйозно
ставиться до творів мистецтва.	
28.	У співі та
музиці виражає свій настрій.	
29.	Може
передати словами настроїв.	

30.	Легко
входить у роль певного персонажа.	
31.	Енергійна,
справляє враження дитини.	
32.	Любить
брати участь у спортивних іграх.	
33.	Має гарну
координацію рухів.	
34.	Любить
ходити в походи з дорослими.	
35.	Бігає
швидше, ніж інші у дитячому садку.	

Додаток Б

Текст опитувальника «Емоційне благополуччя дитини» (за
А.Захаровим)

1. Легко засмучується, багато переживає, усе занадто близько приймає до серця.
2. Коли щось не так — у сльози, плаче, не може заспокоїтися.
3. Вередує без причини, дратується через дрібниці, не може чекати, терпіти.
4. Дуже часто ображається, «дметься», не терпить ніяких зауважень.
5. Украй хитливий у настрої, аж до того, що може сміятися і плакати одночасно.
6. Усе більше сумує і засмучується без видимої причини.
7. Як і в перші роки, знову ссе соску, палець, усе вертить у руках.
8. Довго не засинає без світла і присутності поруч близьких; неспокійно спить, часто прокидається вночі; не може вранці відразу отямитися.

9. Стає надто збудливим, коли потрібно стримуватися, чи загальмованим і млявим при виконанні чогось.

10. З'являються виражені страхи, побоювання, боязкість у будь-яких нових, невідомих чи відповідальних ситуаціях.

11. Наростає непевність у собі, нерішучість у діях і вчинках.

12. Усе швидше втомлюється, відволікається, не може концентрувати увагу довгий час.

13. Усе суужніше знайти з ним спільну мову, домовитися, стає сам не свій, без кінця змінює рішення чи занурюється в себе.

14. Починає скаржитися на головні болі ввечері чи на болі у ділянці живота вранці; нерідко блідне, червоніє, уприває; чухається без видимої причини, алергія, різні висипи на шкірі.

15. Знижується апетит, часто і подовгу хворіє, підвищується без причин температура, часто пропускає дитячий садок чи школу.

Додаток В

Приклади занять програми формування психологічної компетентності у дітей дошкільного віку

Заняття 1 (з блоку «Знайомство»)

Мета: об'єднати дітей через гру; сприяти їх знайомству; створювати позитивний настрій.

Обладнання: м'яч, магнітофон, аудіо запис ритмічної дитячої мелодії.

Гра «Давайте познайомимось»

Тренер стає з дітьми в колі, тримаючи м'яч і пропонує розповісти щось про себе. Для прикладу тренер починає розповідь сам, потім кидає м'яч дитині. Гра триває, поки висловиться кожна дитина. Якщо потрібно, тренер допомагає дітям, яким важко висловитися.

Гра «Цікаві привітання»

Під музику тренер пропонує дітям привітатися незвичайним способом, наприклад, долоньками, спинками, колінками. І просить придумати інші способи привітання для наступних занять.

Гра «Луна»

Діти сидять у колі на килимі чи на стільчиках. Дитина, що сидить праворуч від тренера промовляє своє ім'я й плескає в долоні ось так: «Ма-ри-на», а всі діти повторюють це ім'я декілька разів. І так по колу, поки ім'я кожної дитини не повториться декілька разів.

Заняття 2 (з реконструктивно-формульованого блоку «Разом – веселіше!»)

Мета: продовжувати створювати позитивний психологічний клімат; учити дітей відчувати настрій оточуючих; розвивати почуття єдності та задоволення від спільних ігор.

Обладнання: магнітофон, аудіо запис (повільна та ритмічна композиції), перешкоди для гри в «клеювий дощик» - це можуть бути мотузки, дуги, обручі тощо.

Гра «На що схожий твій настрій?»

На цьому занятті можна оголосити міні-конкурс на найоригінальніше порівняння свого настрою. Тренер готує декілька призивів дітям, чиї порівняння будуть найцікавішими.

Гра «Гармонійний танок»

Діти розбиваються на пари. Стають обличчям один до одного, простягають руки й торкаються долонями долонь партнера. Починається танок, під час якого діти рухаються за власним бажанням. Є лише одна умова: долоні не повинні розриватися.

Гра «Клейовий дощик»

Тренер розповідає малюкам, що на галявину, на якій гралися діти, пролився незвичайний, клейовий дощик. Він склеїв усіх дітей так, що вони відтепер могли рухатися лише в склеєному вигляді. А щоб повернутися

додому, діткам необхідно обійти галявину, перестрибнути струмок, продертися через кущі.

Казка «Наука про звичайнісінькі дива»

Чи знаєте, діти, що таке психологія? Які таємниці приховує це загадкове слово? Якщо ні, тоді я розповім вам одну казку про дівчинку Юлю, яка не знала, що це таке, але дуже хотіла знати. Юля чула слово „психологія” від тата і мами. Їй було цікаво уявляти мудрих і добрих чарівників – психологів, які могли зазирати у глибини душі.

Загалом у цій психології дівчинці було багато чого незрозумілого. Тато завжди говорив про неї із захопленням і часто повторював слова: „дива психології”. Тому Юля була впевнена, що психологія пов’язана з чаклуванням. Якось дівчинка попросила татка розказати їй, що ж це таке – психологія.

1. Це дуже непросто пояснити,- сказав тато і замислився.- Давай – но пригадаємо, як ми з тобою ходили взимку на гірку кататися на санках. Пам’ятаєш?
2. Звичайно! Там ще двоє хлопчиків їхали на санках і перекинулися,- засміялася Юля.
3. А ти добре пам’ятаєш цей день? Увесь від початку до кінця? Кожну хвилину?
4. Ні... Хіба можна все пам’ятати?
5. Ось бачиш. Твої спогади відрізняються від того, що відбувалося насправді. Ти пам’ятаєш не всі події, а тільки найяскравіші моменти і зараз уже не зможеш сказати, як і у що ті хлопчики були одягнені, якого кольору були санки?
6. Ні, не зможу.
7. Те, що залишилося у твоїй пам’яті,- це не зовсім те, що було насправді. Дещо набуло іншого значення, а багато що забулося.

Такі особливості нашої пам'яті. Але у нас з тобою є не тільки пам'ять. У нас, наприклад, є ще фантазія, уява. Уяви собі, що влітку ми поїдемо відпочивати на море. Адже ти ніколи не була на морі?

8. Ні.
9. А можеш уявити себе на пляжі?

Юля трішки подумала, потім кивнула:

1. Можу! Я уявила собі, як б'ються об берег морські хвилі, кричать чайки, дме теплий вітер.
2. А як ти думаєш, коли ми приїдемо туди відпочивати, берег моря буде таким, яким ти його зараз уявила?
3. Ні, напевно. Я ж сама це придумала, а насправді я там не була. Можливо, там усе по – іншому.
4. Правильно. Ти сама помітила, що твоя уява про берег моря може виявитися такою, що не відповідає реальності.

Якось у давнину люди звернули увагу, що є явища життя, предмети, які нас оточують, і є інші, зовсім особливі явища, які відбуваються всередині нас. Досить часто наші відчуття, спогади сильно відрізняються від тих, що були насправді. Цим внутрішнім явищам люди придумали назви – сприйняття, пам'ять, мислення, воля, уява, почуття тощо. Усі разом вони утворюють усередині кожного з нас особливе Королівство Внутрішнього світу. Інакше Внутрішній світ називається психікою.

Запитання:

1. Ким працював Юлин тато?
2. Які назви придумали люди тим явищам, які відбуваються всередині нас?
3. Як інакше називається Королівство Внутрішнього світу?

— А чим займаються психологи? Ось ти, татку, що робиш?

— Психологи вивчають психіку людини, ті закони, за якими живе Королівство Внутрішнього Світу. Усі світи всередині людей дуже різні, неподібні, утім, спільні (загальні) закони у них є. Наука психологія намагається знайти ці закони, дізнатися про те, що, зрештою, відбувається в цих королівствах. Зрозуміло?

— Не дуже, — зізналася Юля. А як же можна дізнатися, що там, усередині нас, відбувається?

— Для цього є різні способи. Звичайно вивчити Внутрішній Світ людини досить важко — ми ж не можемо побачити, які у нас думки або образи. І тут на допомогу психологу приходять експеримент.

— А що це таке?

— Коли психолог хоче виявити якісь явища у Королівстві Внутрішнього Світу, зрозуміти, як ці явища відбуваються, він просить людей — учасників експерименту, виконати його завдання й уважно аналізує результати. Психолог створює такі умови, у яких внутрішні психічні явища чітко виявляються в діях. Наприклад, хоче психолог дізнатися, скільки слів може запам'ятати шестирічна дівчинка з першого разу. Можна назвати їй слова і попросити повторити. А потім психолог перевіряє, скільки слів дівчинка запам'ятала. Це і є експеримент.

— А ще як вивчають Королівство Внутрішнього Світу?

— За допомогою спостережень за дитиною можна дізнатися, компанійська вона чи замкнута, щедра чи жадібна, розбишакувата чи спокійна, ввічлива чи груба. Крім того, дуже багато можуть розповісти про дитину її малюнки чи фігурки з пластиліну.

— А психолог може все-все про людину дізнатись?

— Не все, але дуже багато. Часто буває, що людина думає про себе, про свої якості одне, наприклад, вважає себе дуже доброю, а психолог спостерігає

за її вчинками і бачить, що вона ображає своїх друзів, не любить ділитись іграшками і книжками. Яка ж це доброта?

— Татку, а для чого психологу потрібно все це знати?

— Для чого?.. Наведу тобі приклад. На заводі токар виробляє різні деталі на верстаті. Є такі станки, що самі виготовляють ці деталі. Завдання робітника — просто вчасно ввімкнути верстат. Але коли верстат зламається, робітник повинен його відремонтувати. А зробити це він зможе, якщо знає, як влаштований верстат.

— А до чого тут психологія?

— Тут є подібність. Психолог допомагає людям жити і працювати. А люди набагато складніші за будь-які верстати і допомагати їм можна лише тоді, коли знаєш, як влаштована і діє людська психіка.

— А як психологи допомагають людям?

— По-різному. Цим займається практична психологія. Наприклад, у якоїсь дитини погана пам'ять. Вона забуває все на світі. Тоді психолог придумує для неї спеціальні вправи, займається з нею і розвиває пам'ять. Або, наприклад, якась дівчинка так боїться темноти, що не може заснути без світла. Психолог прочитає їй казку, поговорить, розпитає про страх — і страх проходить.

— Я теж хочу все знати про себе. І пам'ять розвивати. І темноти не боятися. Давай, таточку, навчай мене цього.

— Не поспішай, Юлю. Психологія не така проста річ, щоб можна було всього навчитися за один раз. Треба вчитися довго і поступово, наполегливо.

Казка «Про професора мислення і лютого Дракона»

Професор Мислення був дуже розумний. Він цікавився всім на світі і всюди шукав нові знання, які складав у Королівську Скарбничку Пам'яті. Якось він вирушив обслідувати дрімучий ліс. Як завжди, професора Мислення супроводжували два його вірні помічники – Аналіз і Синтез. А розвідник Сприйняття був їхнім провідником. Він завжди йшов попереду, а потім

повертався і розповідав професору про те, що бачив, чув і відчував. Якось, повернувшись із розвідки, він сказав:

-Бачив у лісі широку стежину і зламані дерева. На стежині були сліди від великих лап. Один кінець стежини веде до річки, а інший я ще не встиг обслідувати.

-Давай проаналізуємо, - відповів Аналіз. – Ми маємо стежину, на якій залишилися сліди, а стежина веде до річки. Значить...

-Значить, - підхопив Синтез, - по цій Стежині ходить великий звір. Ходить він до річки на водопій. Тоді інший кінець стежини веде до його житла.

-Чудово! – захоплено сказав Сприйняття. – Які ви розумні. Я б не здогадався.

-Ти ж – Сприйняття! – сказав професор Мислення. – Ти тільки бачиш, чуєш, але думати і опрацьовувати нові знання ти не вмієш. Це робота Аналізу і Синтезу.

-Тоді я піду подивлюся на житло цього звіра, - сказав розвідник і пішов.

Рухаючись по стежині, він підійшов до великої печери. Біля неї було багато кісток, а з темряви доносилося важке дихання і світилися великі, страшні очі. Якби це побачив професор Мислення, то зрозумів би, що звір цей дуже небезпечний, злий і кровожерливий. Але розвідник не вмів думати, він зайшов у печеру. Прямо йому назустріч йшов величезний Дракон, із ніздрів його виривалося полум'я.

-Я поки що не буду тебе їсти, - промовив Дракон. – Адже ти не один у моєму лісі. Скоро за тобою прийдуть твої друзі і тоді я пообідаю.

Довго чекали професор Мислення, Аналіз і Синтез свого розвідника. Порадившись, пішли на пошуки і також опинилися біля печери Дракона.

-Ось ви і тут! – заревів Дракон. – Ось мій обід прийшов.

-Ми прийшли до тебе самі, - спокійно сказав професор Мислення. – Дай нам шанс врятуватися. За старими драконячими звичаями ти повинен загадати нам три загадки. Якщо ми не відгадаємо їх, тоді – нічого не вдієш – їж нас на

здоров'я. Але якщо ми правильно дамо відповідь, ти повинен усіх нас відпустити.

Дракону не сподобалося те, що сказав професор, але такий звичай дійсно був і він мав його дотримуватися.

- Ну добре, - заревів Дракон. – Я загадаю вам складні загадки. Їх загадував мені один психолог. Слухайте першу:

Без чого нецікавим здається нам життя?

Без чого пісня кожна не радує буття?

Без чого наше серце не може відчувати?

Без чого кожен може лиш автоматом стати?

-Давайте проаналізуємо, - відразу ж озвався Аналіз. – Отож, що ж прикрашає наше життя, надає йому смак, що дає змогу переживати, слухати пісні, а відсутність його перетворює нас на роботів?

-Мені здається, усе зрозуміло, - сказав Синтез. – якщо ми зберемо всі перелічені ознаки до купи, то стає зрозуміло, що мова йде про емоції і почуття.

Дракон невдоволено пробурмотів:

-Добре, першу загадку ви відгадали. Подивимося, як справитесь з іншою:

Скільки буде п'ять плюс п'ять?

Пташка як співає?

Чому легко так пізнати

Тих, з ким зустрічаюсь?

Ці питання хай мені

Більш ніхто не ставить

Відповідь на них в житті

Приготує...

-І справді, адже я знаю, що п'ять і п'ять – буде десять, - пробурмотів Аналіз. – І я можу уявити, як щебечуть пташки. Що ж мені допомагає?

-І обличчя знайомих людей ми одразу ж впізнаємо, – додав синтез. – Але чому?

-Я зрозумів! – скрикнув професор Мислення. – Усі ці знання зберігаються у нашій пам'яті!

Дракон здивовано подивився на своїх полонених, які ніяк не хотіли, щоб він їх з'їв. Уже дві загадки були відгадані. Він люто глянув і заревів:

-Ну що ж, слухайте останню, найскладнішу загадку:

Розгадати таємниці

Відповісти на запитання –

Це, звичайно, все дрібниці,

Якщо маєш ти бажання

Що до чого розібратись,

Здобувати скарб знання,

Що завгодно зрозуміти

Допоможе...

Як же був здивований Дракон тим, що друзі відразу здогадалися про що йде мова у цій загадці.

-Такі важкі завдання дійсно мені під силу, - з гордістю сказав професор. Розібратися, що до чого, звичайно, зможу, тому що я і є Мислення.

Дракон аж посинів із люті, бо зрозумів, що сьогодні йому не вдасться пообідати. Він змушений був відпустити полонених.

Запитання дітям:

1. Як звати професора, що всюди шукав знання і був дуже розумний?
2. Як ви думаєте, де зберігається Королівська Скарбничка Пам'яті?
3. Як звали вірних друзів професора Мислення?
4. А їхнього розвідника?